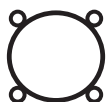

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

Pénz, posztó, piac
Gazdaságtörténeti tanulmányok
a magyar középkorról

Szerkesztette:
Weisz Boglárka

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Budapest, 2016

A kötet megjelenését
az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport
(Lp 2015-4/2015) támogatta

© A szerzők, 2016
© MTA BTK, 2016

ISBN 978-963-416-028-1
ISSN 2063-3742

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is

Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet
Felelős kiadó: Fodor Pál
A könyvsorozat logóját Szakács Imre festőművész készítette
Nyomdai előkészítés:
MTA BTK Történettudományi Intézet
tudományos információs témacsoport
Vezető: Kovács Éva
Borító: Böhm Gergely
Tördelés: Horváth Imre
Térképek: Nagy Béla
Nyomdai munka: Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

A KIRÁLYI HATALOM SZEREPE A GAZDASÁGI ÉLETBEN

Csermelyi József: A soproni ispánság és városkapitányság késő középkori elzálogosításai	11
Kádas István: Nógrád megye adójegyzéke 1457-ből	31
C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése	83
Tóth Csaba – V. Székely György: Pénzleletek a középkori Magyarországon (1000–1437/1440)	149
Körmenyi Tamás: Zsigmond király heraldikai reprezentációja a pénzein.	167
Weisz Boglárka: A tárnokmester jogköre az Anjou-korban	181
Draskóczy István: Belkereskedelem és sókamarak a 15. század második felében	201
Lővei Pál – Weisz Boglárka: A gazdaság- és pénzügyigazgatás szereplőinek szórványos síremlékei a középkori Magyarországon	217

A VÁROSOK SZEREPE A GAZDASÁGI ÉLETBEN

Zsoldos Attila: Károly és a városok	267
Szende Katalin: Mennyit ér a kiváltság? Városprivilegiumok kibocsátása és rendelkezéseik betartása I. Károly alatt	285
Kovács Viktória: A pozsonyi vámmentessége az Anjou- és a Zsigmond-korban	341
Skorka Renáta: A budai jogkönyv lerakatra vonatkozó artikulusainak keletkezési története	367
Nyárádi Zsolt: Régészeti nyomok Székelyudvarhely piacteréről	383
Benda Judit: Marhakereskedelem és mészárszékek a késő középkori Budán, Pesten, Óbudán	407
Mordovin Maxim: Sziléziai posztó Magyarországon a régészeti leletek tükrében	439
Péterfi Bence: Egy hajdani „locus communior” és ami belőle megmaradt. Grafitos kerámia az Árpád-kori Óbudán	455
Arany Krisztina: A cipész, a céhszolga, és a szövőmester. Magyar származású családfők Firenzében az 1427. évi firenzei Catasto anyagaiban	493
Földrajzinév- és személynévmutató.	513

PÉTERFI BENCE*

Egy hajdani „locus communior” és ami belőle megmaradt

Grafitos kerámia az Árpád-kori Óbudán¹

Rogierius Óbudát² *locus communior*ként (szó szerint: „jobban megközelíthető hely”) jellemezte, a jelek szerint nem alaptalanul. Kumorovitz Lajos Bernát szerint a várost e szóösszetétellel a *Siralmas ének* szerzője művében tulajdonképpen „az ország adminisztratív központjának, fővárosának tekintette”.³ Az óbudai prépostsági templom,⁴ illetve a királyi (későbbi királynéi) palota⁵ esetében olyan, igen jelentős emlékekről volt szó, amelyek nemcsak az írott forrásokból ismertek, hanem régészeti és művészettörténeti szempontból is értékelhetőek.

Nyilván nemcsak Esztergom, hanem több más, Duna mentén fekvő város, így Óbuda kapcsán is joggal meg lehetne ismételni a II. kereszties hadjárat (1147–1149) egyik franciaországi résztvevője, Odo de Deogilo bencés apátnak a megállapítását, miszerint a „Duna sok vidék gazdagságát viszi hajón *Esrigun* nemes városába”.⁶ A kortárs kereskedők alkalmasint nemcsak Eszter-

* A szerző az MTA BTK fiatal kutatója és az ugyanott működő Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja.

- 1 Jelen tanulmány az ELTE BTK-n 2013 júniusában megvédett, régészet szakos szakdolgozatom (*Péterfi Bence: Árpád-kori grafitos kerámia a Kárpát-medencében. Az óbudai Lajos utca 163–165. sz. telkek korai kerámiaanyaga. Budapest 2013*) összefoglalása. Köszönöm témavezetőmnek, Feld Istvánnak a készítés során adott tanácsait, valamint a Budapesti Történeti Múzeum dolgozóinak, különösképpen Kovács Eszternek a sok-sok segítséget.
- 2 Az egyszerűség és az egyértelműség kedvéért az alábbiakban következetesen az Óbuda alakot fogom használni, még ha esetleg olyan időszakról, azaz a tatárjárást megelőző korszakról lesz szó, amikor még egyetlen Buda, a mai Óbuda létezett.
- 3 *Kumorovitz L. Bernát: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. Tanulmányok Budapest Múltjából* 18. (1971) 43.; Óbuda tatárjárás előtti kormányzati szerepére: *Spekner Enikő: Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa? A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig. Budapest 2015.* 17–41.
- 4 Legújabbban: *Altmann Júlia – Bertalan Vilmosné – Kárpáti Zoltán: A budai (óbudai) társaskáptalan Péter temploma. Budapest Régiségei* 37. (2003) 39–62.
- 5 *Havasi Krisztina: A király új palotája. Megjegyzések a kora 13. századi óbudai rezidencia művészettörténeti helyéhez.* In: *In medio regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”.* Szerk. Benkő Elek, Orosz Krisztina. Budapest 2015. 405–469. (a korábbi irodalommal).
- 6 [...] multarum regionum civitas nobilis civitatis Estrigun navigio convehit... – Ex rerum Franco-gallicarum scriptoribus. Ex historiis auctorum Flandrensium Francogallica lingua scriptis. Hrsg. G[eorg] Waitz. Hannoverae 1882. 62. Jóllehet e munka legalább két magyar nyelvű fordításban elérhető, e helyen a saját változatomat közlöm.

gomban időzhetek előszeretettel, hanem mindenhol máshol, ahol jó üzletet szimatoltak. A szicíliai arab földrajztudós, al-Idrīsīnek a 12. század derekáról származó, elsősorban keleti utazók beszámolóján alapuló térképe a Magyar Királyság települései közül a kereskedelmi szempontból jelentősebbeket ábrázolja, külön megemlítve ezek egymástól való távolságát is. Munkájában Esztergomon kívül, melyet az ország „kormányzati helyének”, vagyis tulajdonképpeni fővárosának nevez, szerepel – többek között – egy bizonyos *B.d-wār.h* vagy *B.zwār.h* helységnév is.⁷ Ez utóbbi a magyar kutatás egyöntetű álláspontja szerint Budavár vagy Budavára alakban oldható fel, ami idővel Budára rövidült.⁸ Ez azonban nem a mai, a Várhegyen fekvő városnak, hanem a jelenlegi Óbudának felel meg. A városnak a 12. század második felére, illetve a 13. század első harmadára tehető, példátlan virágzása nemcsak az országba betörő mongol csapatok prédálásai nyomán torpant meg, de fejlődését komolyan visszavetette a királyi kezdeményezésre, a Pesttel szembeni hegyen éppen ekkor alapított új Buda feltűnése.

Jelen munkám legfőbb célja az, hogy Óbudának a történeti kutatás által leginkább „arany korként” láttatott, tatárjárás előtti időszakának gazdaságtörténeti jelentőségét jobban megvilágítsam.⁹ Ennek legfeljebb csak igen halovány körvonalai rajzolódhatnak ki az írott forrásokból. Ha éppenséggel mégis erre lennének kíváncsiak, egy rokon tudomány, a középkori régészet módszereit és eredményeit kell segítségül hívnunk, csak az tud több fogódzót adni e kérdéskörben. Már-már évszázados hagyománya van annak, hogy a középkori és kora újkori gazdaságtörténet számos esetben olyan, a kereskedelem szempontjából indikátornak tartott tárgyakat használt fel érvelésében, amelyeknek legnagyobb része – kevés kivételtől, a magán- vagy közgyűjteményekben fennmaradt, mívesebb daraboktól eltekintve – ásatásokon került elő. Gondoljunk csak a kincs- vagy pénzleletekre, amelyeket egy másik rokon tudomány, a numizmatika is vizsgál, illetve a föld mélyéből előkerült, egyéb importárúkra.¹⁰ Azt azonban már itt fontos leszögeznünk, hogy a régészet nem történeti logika szerinti adatokkal szolgál, így a két tudomány összehangolása – módszertani korlátaik megsértése nélkül – csak bizonyos fokig lehetséges, még ha ugyanarról a kutatási tárgyról szól is.¹¹

7 *Elter István*: Magyarország Idrīsī földrajzi művében (1154). Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 82. (1985) 54., 56–57.

8 Erre legutóbb: *Spekner E.*: Hogyan lett Buda i. m. 21–22., 30–31.

9 A vizsgálatom alapját képező Lajos utca 163. és 165. számok alatt végzett ásatások témám szempontjából legjelentősebb objektumainak és azok leletanyagának részletes ismertetését nem itt, hanem egy másik, kifejezetten régészeti szempontból írt dolgozatomban kívánom publikálni.

10 Vö. *Feld István*: Importtárgyak mint a középkori Magyarország gazdaságtörténeti forrásai. In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk. Kubinyi András, Laszlovszky József, Szabó Péter. Budapest 2008. 297–316.

11 Vö. például *Scholkmann, Barbara*: Die Tyranei der Schriftquellen? Überlegungen zum Verhältnis materieller und schriftlicher Überlieferung in der Mittelalterarchäologie. In: Zwischen Erklären und Verstehen? Beiträge zu den erkenntnistheoretischen Grundlagen archäolo-

A kereskedelem nyilvánvaló emlékei: mérlegek és pénzek

Kereskedelemre, áruforgalomra lehet következtetni az úgynevezett csuklós mérlegek jelenlétéből. Heiko Steuer vizsgálatai alapján egy Budapest környéki csoport képe bontakozik ki, melynek bizonyos darabjai a mai Óbudán (Lajos utca, Fényes Adolf utca, Szentlélek tér, Kórház utca), további két esetben a korai Buda határában fekvő római romok közül (Szentendrei út 131–139., aquincumi polgárváros), illetve a korai Felhévízről kerültek elő. Érdekesség, hogy egyes esztergomi darab(ok) és egy Mende-leányvári példány is ugyanekhez a csoporthoz tartozik. A típus a 11. század közepén jelent meg, a 12–13. században általánosnak mondható használatuk. A leletek közös ismertetőjegye a 8–30 cm hosszú mérlegkarok végén kialakított kocka alakú tag. A lezáró félköríves díszítés általános bevett forma, nem tartható specifikus jegynek. A karokhoz képest jóval sérülékenyebb mérlegserpenyőkről vázlatosabb képünk van. A legteljesebb serpenyővel bíró, egyik óbudai darabról (1. kép) létezik egy olyan (vitatott) feltételezés, hogy esetleg hitelesítő bélyeggel jelölték volna meg. Feltehetően ez esetben pénzváltó mérlegről lehet szó.¹² Általánosságban azonban inkább kereskedelmi tevékenységhez (fűszerek stb.), mint nemesféméréshez szokás kötni ezeket a tárgyakat.¹³ A mérlegek elterjedése a Kárpát-medencében igen különös képet mutat, ugyanis a legtöbb ilyen tárgy a kétségkívül fontos Esztergomban és Óbudán került elő. Érdekes, hogy a minden bizonnyal szintén igen jelentős Pozsonyból – legalábbis Steuer gyűjtése és tudomásom szerint egyelőre – ilyen tárgyat nem publikáltak.¹⁴

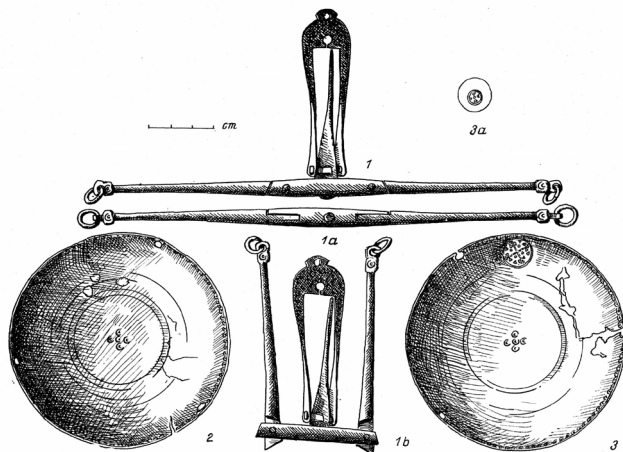
Sokkal hipotetikusabb egy másik fontos lelet: egy 12. század végéről származó, a II. világháború során elveszett és így jóformán elfeledett kincslelet (475 egész és 20 töredékes bizánci bronzpénz) is, amely *állítólag* Óbudán

gischer Interpretation. Hrsg. Marlies Heinz, Manfred K. H. Eggert, Ulrich Veit. Münster – New York – Berlin – München 2003. 239–257.

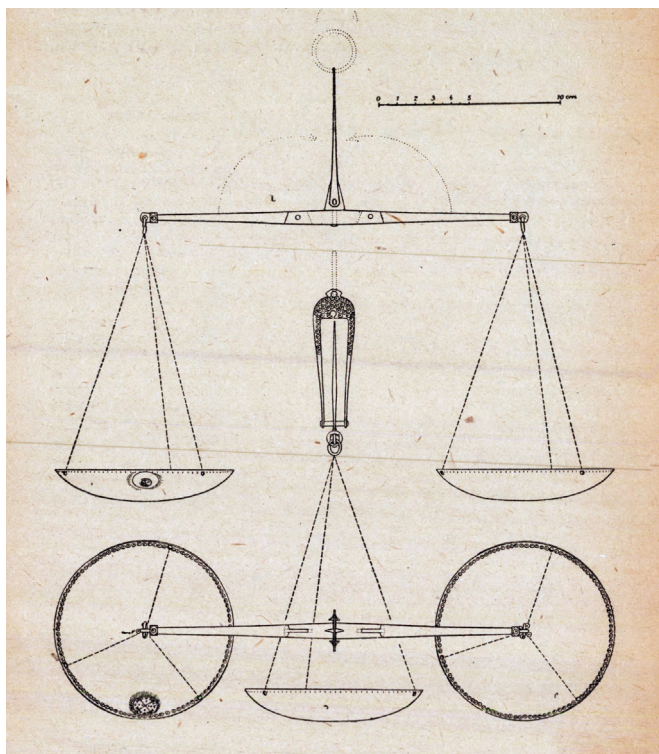
12 *Méri István*: Árpád-kori pénzváltó mérleg. *Folia Archaeologica* 6. (1954) 110–112.; „Ilyen egyszerű mérleget ugyanis nem kellett hitelesíteni. Minden mérésnél bárki hamar meggyőződhetett róla, hogy a mérleg jó. Hitelesíteni a súlyokat kellett. A szóbanforgó bevett jegy ellenben azt tanúsította, hogy tulajdonosának joga volt pénzt váltani.” – *Fettich Nándor*: Ötvösmester hagyatéka Esztergomban a tatárjárás korából. *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 1. (1968) 160. 5. jegyzet.

13 *Bertalan Vilmosné*: XIII. századi csuklós bronzmérlegek Óbudán. *Budapest Régiségei* 32. (1998) 171–172.

14 *Steuer, Heiko*: „Objektwanderung” als Quelle der Kommunikation. Die Möglichkeiten der Archäologie. In: *Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit. Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 9. bis 12. Oktober 1990*. Red. Hundsichler, Helmut. Wien 1992. 418. Abb. 6. A Bertalan Vilmosné által is használt másik – az általam idézett később megjelent, így nyilván teljesebb gyűjtést felvonultató – Steuer-munkához (*Steuer, Heiko*: *Waa-gen und Gewichte aus den mittelalterlichen Schleswig. Funde des 11. bis 13. Jahrhundert aus Europa als Quellen zur Handels- und Währungsgeschichte*. Köln–Bonn 1997) nem tudtam hozzáférni.

1. kép. Pénzváltó mérleg az óbudai Kórház utca 20-ból (Fettich N.:
Ötvösmester hagyatéka Esztergomban a tatárjárás korából i. m. 185.
3. kép) és Méri-féle rekonstrukciója (Méri I.: Árpád-kori pénzváltó
mérleg i. m. 108. 14. ábra)

került napvilágra.¹⁵ Rendkívül keveset tudunk róla; meghatározójuk és így tudományos értékük továbbmentője, Kerényi András véleménye szerint a közel 500 darabot az 1143–1195 között uralkodó I. Manuél (1143–1180), II. Andronikos (1183–1185) és II. Isaakios (Izsák, 1185–1195, 1203–1204) által kibocsátott pénzek teszik ki, vagyis a szoros magyar–bizánci együttműködés korszakából származnak. Mivel II. Isaakiosnak mindössze hat pénze került elő, elképzelhető, hogy uralkodásának elejéről (talán a 1180-as évekből) való az éremlelet. Nem nemesfémről, hanem bronzból készült pénzekről lévén szó, számomra teljesen elfogadható Kerényi érvelése: „ezeknél a [ti. bronz – P. B.] pénzeknél mindig nagyobb volt a névérték a bennük lévő anyagi, vagyis fémmértéknél, éppen ezért ilyen, nem nemes fémről készült pénzek idegen országban csak akkor szerepelnek nagyobb tömegben, ha a kérdéses két állam között erős a politikai és a kereskedelmi kapcsolat”.¹⁶ Ez a megállapítás a pénzek kibocsátási éveit lefedett korszakra teljes mértékben helytállóak. A provenienciával kapcsolatos, egyébként eléggé súlyos kételyek azonban óvatosságra intenek.¹⁷ Kétségtelen azonban, hogy a leletgyűttes meglelte Óbudának a történeti forrásokból kirajzolódó, a 12. század második felére tehető felvirágzását jól alátámasztaná.

- 15 A gyűjtemény régészeti anyaga a II. világháborúban vagy a közvetlenül azután következő vészterhes időkben megsemmisült. A pénzlelet sorsa némileg másként alakult: 1944 júniusában az Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában gyakornokként dolgozó Kerényinek adták ki feldolgozásra, aki ezt még a háború befejezése előtt meg is tette. Tanulmánya, amelynek végén jelzésértékű, hogy „Budapest, 1945” dátum és kelet hely áll, a vizsgálat befejezése után évekkel később, 1950-ben jelent meg: *Kerényi András*: Egy XII. századi óbudai bizánci pénzlelet. Budapest Régiségei 15. (1950) 546. A pénzlelet világháború utáni sorsáról nincs már semmi információ. A pénzgyűttes sorsára lásd még: *Rostás Péter*: Schmidt Miksa hagyatéka. In: Egy közép-európai vállalkozó Budapesten. Schmidt Miksa bútorgyáros magyarországi tevékenysége és hagyatéka. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban (2001. július–október). Szerk. Horányi Éva, Kiss Éva. Budapest 2001. 39., 77. 221–222. jegyzet. Köszönöm a Budapesti Történeti Múzeum Régészeti Adattárában (a továbbiakban BTM RA) dolgozó Bordás Attilának és Éder Katalinnak a kérdés megoldására irányuló kutatásban nyújtott segítségüket.
- 16 *Kerényi A.*: Egy XII. századi óbudai bizánci pénzlelet i. m. 541–542., 546. A bizánci kereskedelem történeti-régészeti oldalára lásd *Mesterházy Károly*: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. Századok 127. (1993) 453–456., 464–465. 1–2. kép; *Kubinyi András*: „A magyar várostörténet első fejezete”. In: Társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolc 1996. 38–39.; *Kubinyi András*: Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. Szeged 2000. 171–173.
- 17 A pénzlelet a rendkívül vegyes eredetű és feltehetően igen változó értékű régészeti, művészettörténeti és egyéb anyagot magába foglaló Schmidt-gyűjtemény része volt. A tehető bútorgyáros által összevásárolt régészeti anyag leltározására csak 1943 szeptembere és 1944 júliusa között került sor. Mivel a leírólajstrom ismeretlen helyen lappang, kicsi az esély rá, hogy kiderüljön, honnan és mikor kerültek elő a pénzermék. Köszönöm Rostás Péternek a tájékoztatást. Feltehetően hasonló kételyei voltak Gedai Istvánnak is: „Als Fundort der einen von diesen [Münzen – kiegészítés tőlem, P. B.] galt eine Zeitlang Budapest, später hat sich diese Ansicht als irrtümlich erwiesen, der Fundort ist nicht bekannt.” – *Gedai, István*: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus den 11.–13. Jahrhunderten. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 21. (1969) 110.

A grafit(os kerámia) mint a kereskedelmi tevékenység indikátora

Óbuda gazdasági kapcsolatait illetően rendelkezünk azonban még egy tényezővel, amely sem nem olyan ritka, mint egy csuklós mérleg, sem nem olyan megfoghatatlan, mint egy valaha volt kincslelet: ez a főként az egykori, középkori óbudai piactér környékén nagy mennyiségben előkerült grafitos kerámiák csoportja.¹⁸

De mit is értünk grafitos kerámia kifejezésen? Nem az edény felszínének grafittal való bevonásáról van egyszerűen szó. A fazekas grafitot kevert az anyagba, *soványította*. Joggal merül fel a kérdés, ennek az adalékanyagának mégis mi a tényleges jelentősége? „Csupán” annyi, hogy az így létrejövő keverékből készített edény víztartó képessége megnő, hővezetése javul, hőtágulása csökken, tűzállósága is előnyösen változik. A jótékony hatások persze idővel mérséklődnek, mivel a grafittartalom a rendszeres használat, a grafit kiegészése következtében csökken.¹⁹ Egyes vélemények szerint elsősorban az agyag jobb alakíthatóságában rejlik az adalékanyag jelentősége, miután Sziléziából származó, lengyel földön talált, tekintélyes méretű tárolóedények vizsgálata során arra az eredményre jutottak, hogy abban jóval nagyobb arányban vannak nagy grafit szemcsék, mint a kisebb edények esetében.²⁰ Ez utóbbi megállapítás ellen szól némileg, hogy grafit hozzáadása nélkül is fel lehetett építeni jókora edényeket, ahogy arról az őskortól kezdve számos más korszak nagy méretű tárolóedénye tanúskodik. A grafit azonban nem volt elérhető mindenhol: a Kárpát-medencében ugyan előfordul, de ezek igen szerény hozamú lelőhelyek, és legtöbbször valószínűleg csak a modern időkben fedezték fel őket. Ahol nem zárható ki, hogy már a történeti időkben is fejtették, felmerül a kérdés, hogy vajon kifejezetten grafitot bányászták-e, vagy éppen séggel más nyersanyagot.²¹

18 Kimondatlanul erre utalhatott Bertalan Vilmosné is, amikor két térképen is feltüntette, hogy a díszedények, a későbbi grafitos csoportot képviselő töredékek, illetve a mérlegek pontosan hol helyezkedtek el: legnagyobb sűrűségben a középkori óbudai piacteret övező házakban vagy a közvetlen szomszédságban. *Bertalan V.*: XIII. századi csuklós bronzmérlegek Óbudán i. m. 174–175. 1–2. térkép.

19 *Duma, György – Ravasz, Csaba*: Graphithaltige Gefäße aus Österreichs Mittelalter. *Archaeologia Austriaca* 59–60. (1976) 225–242.; *Duma György*: Cserépedények grafit tartalmának gyakorlati jelentősége. *Múzeumi Múttárgyvédelem* 7. (1980) 13–26.; *Duma György*: Középkori grafitos kerámiák Magyarországon. *Építőanyag* 39. (1987) 177–182.

20 *Rzeźnik, Paweł – Stoksik, Henryk*: Silesian Graphittonkeramik of the 12th–13th Centuries in the Light of Specialist Analyses of Vessels from Racibórz. *Archeologické rozhledy* 56. (2004) 325–335. Ugyanez kevesebb bizonyító anyaggal: *Rzeźnik, Paweł – Stoksik, Henryk*: Weakening and Structural Temper. A New Approach to the Interpretation of Results of Physico-Chemical Tests on Medieval Pottery Pastes. *Archaeologia Polona* 46. (2008) 255., 257., 264–267.

21 A ma Románia területén fekvő Szászabánya (Sasca Montană) vagy Petrozsény (Petroșeni) közelében fordul elő metamorf származású grafit. A mai Magyarország területéről a Velem-Borka-völgyből, illetve Velem-Szent Vid-hegyről van tudomásunk jelképes mennyiségű grafit-előfordulásról. Az utóbbi esetében valójában nem is grafitról, legfeljebb grafit szerű, arra hasonlító anyagról lehet szó, mivel az valójában antracit, félantracit. A Velemszentviden foly-

Ha a jelentéktelen Kárpát-medencei grafit-előfordulásoktól eltekintünk, nyilvánvalónak tűnik, hogy – részben vagy teljes egészében – máshonnet ide szállított tárgyról van szó. Honnet származott mégis e nélkülözhetetlen nyersanyag? Elsősorban ausztriai, bajor és morva–cseh lelőhelyekre gondolhatunk. Fontos bányák találhatók részben a Cseh-masszívum területén – azaz a dél-cseh, délmorva területeken, az alsó-ausztriai Waldviertelben, a Dunától délre eső Dunkelsteinerwaldban, a felső-ausztriai Mühlviertelben –, részben pedig a mai Bajorországban (Bajor-erdő). De Stájerországban, Karintiában és Tirolban is fejthető grafit. A pontos lelőhely természettudományos módszerekkel határozható meg, azonban mind ez ideig alig néhány vizsgálatot végeztek középkori darabokon. Nem úgy, mint a kelta grafitos kerámiák esetében: jelentős különbségek mutatkoztak a bajor (Passau, Kropfmühl), illetve a dél-cseh grafitlelőhelyeken bányászott nyersanyag között.²² Bizonyos magyarországi kelta lelőhelyek kerámiaanyaga esetében igazolták, hogy csupán a nyersgrafit vagy a grafitos agyag származott a délmorva térségből, a többi „hozzávalót” helyben szerezték be.²³ Ugyanezt sugallja egy németországi, kora vaskori (kora La Tène) lelőhelyről előkerült rendkívüli lelet is, egy 5,4 kg súlyú, grafitosagyag-tömb, amely átégett formában maradt ránk, ami szintén valamiféle nyersanyagszállítás vagy -kereskedelem mellett szólna. Mivel az agyag tisztítatlan volt és számos durva követ tartalmazott, olyan vélemény is napvilágot látott, miszerint e „korai időszakban” a fazekasok inkább a természetesen összeállt grafitos agyagot/földet használták, mint hogy komolyabban grafitot fejtettek volna.²⁴

Jiří Waldhauser az ugyanilyen korú grafitos kerámián elvégzett megfigyelései alapján a grafitos kerámiának háromféle használati körzetét különítette el. Az első közvetlenül a grafittermelés helyszíne, illetve attól mintegy 50

tatott bronzkori „grafit” bányászata nem bizonyítható egyértelműen, legfeljebb feltételezhető. Vö. Duma Gy.: Középkori grafitos kerámiák Magyarországon i. m. 177.; Zentai Zoltán: Tények és remények. Nyersanyagkutatás és a bányászkodás története a Kőszegi-hegységben. Vasi Szemle 52. (2000) 317., 320., 322. A mai Aggtelek, Szendrő és Edelény környékén is vannak grafitos kibúváások. Ezek őskori bányászatára (érveinek részletezése nélkül) lásd B. Hellebrandt Magdolna: A nyersanyagok hatása a vaskor és a császárkor településeire a Sajó és a Bódva vidékén. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 43. (2004) 115., 119–121.

22 Összefoglalóan (a korábbi irodalommal): Carnap-Bornheim, C[arl] von: Graphit und Graphittonkeramik. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. XII. Hrsg. Heinrich Beck, Heiko Steuer, Dieter Timpe. Berlin – New York 1998². (völlig neu bearb., stark erweitert.) 596–597.; Scharrer-Liška, Gabriele: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa und ihr Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte. Forschungsstand – Hypothesen – offene Fragen. Mainz 2007. 15–16.

23 Havancsák Izabella – Bajnóczi Bernadett – Tóth Mária – Kreiter Attila – Szöllösi Szilvia: Kelta grafitos kerámia: elmélet és gyakorlat. Dunaszentgyörgyi kerámiák ásványtani, petrográfiai és geokémiai vizsgálatának tükrében. Archeometriai Műhely 6. (2009:1) 49–50.; Havancsák Izabella – Bajnóczi Bernadett – Szakmány György – Kreiter Attila – Szöllösi Szilvia – Gáti Csilla: A petrográfiai vizsgálatok jelentősége a kelta kerámiák grafitos soványítóanyagának provenienciájának meghatározásában. Archeometriai Műhely 6. (2009:4) 164–170.

24 Kappel, Irene: Zum Handel mit Graphiterde in der Frühlatènezeit. Germania 14. (1963) 17–18.

km-es körben figyelhető meg. Itt a lelőhelyeken előkerült kerámiaanyagnak mintegy 20–57%-át alkotta a grafitos kerámia. (Természetesen néhány lelőhely kiugróan magas értékekkel „büszkélkedhet”, akár 70–80%-ot is elérhetett a kerámia típus aránya.) Majd ezt övezi a bányától kb. 50–100 kilométeres sávban egy második zóna, amelyben 3–12%-ra rúg az arányuk. Waldhauser vélekedése szerint itt is folyhatott a grafitos edények készítése, az alapanyaghoz nyilván kereskedés révén jutottak hozzá. Nem lehet azonban eltekinteni attól a lehetőségtől sem, hogy a grafit készáru formájában – mintegy „csomagolóanyagként” – érkezett a lelőhelyre. A harmadik régióban (100–170 km) még szórványosabb az előfordulás (0,6–3%),²⁵ a helyi gyártás meglehetősen bizonytalan. A grafitos portéka valószínűleg kereskedelem útján jutott el odáig.²⁶ Bármelyik korról legyen szó, a Kárpát-medence csak a harmadik zónához tartozhatott.²⁷

Nemcsak az írott forrásokat nélkülöző kelta évszázadok, hanem az abban elvileg bővelkedő középkor esetében is sötétben tapogatózunk, ha a régészeti adatokat kiegészítő adatokra vágynánk. Mondhatni egyedülálló a szakirodalom által is sokat hivatkozott, a 13. század első feléből származó steini vámjegyék.²⁸ Az ebben előforduló *havendach*, *prevhaven* tételek valószínűleg arról tanúskodnak, hogy valaha grafittal vagy grafitos agyaggal kereskedtek.²⁹ Ilyen rendkívüli források híján teljes egészében láthatatlan az edények importja-exportja.

A Magyar Királyságban a középkorban két nagy grafitos csoport, egy „korai” és egy „késői” különíthető el, amelyek választatára – talán némi átfé-

25 Véleményem szerint nem érdemes alsó határt szabni, mert akár egyetlen, nem tiszta kontextusból előkerülő, formája alapján viszonylag jobban datálható darab is jelzésértékű lehet.

26 Waldhauser, Jiri: Keltische Distributionssysteme von Graphittonkeramik und die Ausbeutung der Graphitlagerstätten während der fortgeschrittenen Latènezeit. Archäologisches Korrespondenzblatt 22. (1992) 379–383. Vö. még Carnap-Bornheim, C.: Graphit und Graphittonkeramik i. m. 596–597.

27 Takács Miklós 1%-ra becsüli a grafitos kerámiának a nyugat-dunántúli falvak leletanyagában meglévő arányát. Takács, Miklós: Österreichische Importgefäße in der Árpádenzeit. In: Der pannonische Raum um die Jahrtausendwende (vom 9. bis 12. Jahrhundert). Hrsg. Wagner, Margarete – Knopf, Rudolf. Tagungsband der 16. Schlaininger Gespräche 1996 (23–26. September 1996). Eisenstadt 2010. 136. További konkrét szám adatokra lásd Merva Szabina: „Rejtélyes bélyegű cserépedények”. Adatok a kalföldi kora középkori grafitos kerámia régészeti és archaeometriai kutatásához (megjelenés alatt). Köszönöm Merva Szabinának, hogy megosztotta velem legfrissebb ismereteit és elküldte még publikálatlan tanulmányát.

28 Knittler, Herbert: Zum ältesten Steiner Zolltarif. Eine handelsgeschichtliche Untersuchung. Mitteilungen des Kremser Stadtarchivs 17–18. (1977–1978) 27–75. különösen 74. 92–93. sorok.

29 A bizonyosság foka tekintetében eltérő véleménnyel Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa i. m. 14.; Mittelstraß, Tilman: Graphitkeramik des Mittelalters und der frühen Neuzeit in Altbayern. Ein Beitrag zum Beginn und zur Frühzeit der Obernzeller Produktion. Bayerische Vorgeschichtsblätter 72. (2007) 260. Az elnevezésekre lásd még a Passau környékén bányászott grafit kapcsán (legkorábbi adat 1453-ból): Rudolph, W.: Geschichtliches über den bayerischen Graphit. Verhandlungen des historischen Vereins für Niederbayern 72. (1939) 46–47.

dést is megengedve³⁰ – a 13. század derekára tehető. A „kései” csoport az ismertebb, aminek oka a tömeges előfordulás. Ez az, ami miatt a szakirodalom is jóval hamarabb felfigyelt rá. Egyrészt a szakirodalmat alapvetően befolyásoló Holl Imre nyomán,³¹ másrészt a klasszikus, analógiákkal dolgozó régészeti metódusok alkalmazása révén, harmadrészt pedig természettudományos vizsgálatok híján szinte egységesen az a vélemény alakult ki, hogy a Duna miatt leginkább Alsó- és/vagy Felső-Ausztriából kell származnia a grafitos áruknak, azaz azokat csak és kizárólag importportékeként lehet értelmezni. Az álláspont tökéletesen érthető, ha rászánjuk magunkat analógiák gyűjtésére: meglepően sok közeli párhuzamot találunk. Ugyanakkor annak az ellenvéleménynek is helyt kell adni, ami szerint korántsem lehetett ennyire egyértelmű az összkép: az import mellett bizonyos területeken délnémet–ausztriai gyökerű hagyományokra visszanyúló fazekasművesség is létezhetett.³² Ez a már említett tömeges jellegből logikusan következne, ahogy abból is, hogy szürkére égetett, a grafitossal teljesen megegyező formavilágú, ám grafitot egyáltalán nem tartalmazó edények is nagy számban ismeretesek.

Az elmondottakkal szöges ellentétben áll a „korai” grafitos csoport, amely a legtöbb lelőhelyről igen szerény számban,³³ leggyakrabban csak néhány töredék formájában jelentkezik. Helyi gyártásuk éppen ezért valószínűt-

- 30 Már a tatárjárás előtt megjelennek a későbbi grafitos csoport előfutárai, ahogy azt például bizonyos budaijlaki leletek is bizonyítják. *Kárpáti Zoltán*: Árpád-kori majorság Budaújlak területén. Budapest Régiségei 35. (2001) 589., 601. 8. kép (BTM Középkori Osztály [a továbbiakban KO] ltsz. 99.70.10.), 604. 11. kép (BTM KO ltsz. 99.70.6.), 19. kép (BTM KO ltsz. 99.71.4., 99.71.5., 99.71.8., 99.71.43., 99.71.17., 99.71.6.); Iránsné Melis Katalin 12–13. század fordulójára datál több, redukált égetésű fazekat, és a redukált égetésük okán a „későbbi, XIII. századi grafitos, bécsi fazekak előfutárainak” tekinti őket. *Iránsné Melis Katalin*: Kerekegyháza középkori falu Budapest határában. In: Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán. II. Szerk. Havassy Péter – Selmecci László. Budapest 1992. 111. A datálást – az edényformák alapján – véleményem szerint lehetséges inkább a 13. század közepéhez közelíteni. Erre lásd *Kárpát Z.*: Árpád-kori majorság Budaújlak területén i. m. 604. 11. kép, 610. 19. kép.
- 31 *Holl Imre*: Külföldi kerámia Magyarországon (XIII–XVI. század). Budapest Régiségei 16. (1955) 163–176.; *Holl Imre*: Középkori cserépedények a budai várpalotából. Budapest Régiségei 20. (1963) 340–343.; *Holl, Imre*: Angaben zur mittelalterlichen Schwarzhafnerkeramik mit Werkstattmarken. Mitteilungen des Archäologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften 5. (1974–1975) 135–150.
- 32 Vö. *Feld I.*: Importtárgyak mint a középkori Magyarország gazdaságtörténeti forrásai i. m. 310–311. Bizonyos alsó-ausztriai pusztafalvak terepbejárásakor többek között nyers grafitöböket (Rohgrazit) is találtak. (Arról nem beszél a közlemény, hogy a legközelebbi, akár a középkorban is ismeretes grafitlelőhely milyen messze volt a településektől.) *Bors, Kurt*: Einzelwüstungen in Niederösterreich. Ein Bericht zu 81 verstreut liegenden Fundstellen. Unsere Heimat 74. (2003) 192. 30. sz., 194. 31. sz.
- 33 Az egész Kárpát-medencére való kitekintéssel *Takács, M.*: Österreichische Importgefäße in der Árpádenzeit i. m. A mai Szlovákia területére vonatkozó gyűjtést közöl: *Fusek, Gabriel – Spišiak, Ján*: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. Archeológia a minearológia. Slovenská archeológia 53. (2005) 265–336. A lelőhelyek listáját kiegészíti: *Péteri B.*: Árpád-kori grafitos kerámia a Kárpát-medencében i. m. 57–63., illetve *Merva Sz.*: „Rejtélyes bélyegű cserépedények” i. m.

lennek tűnik.³⁴ Igaz, éppen természettudományos vizsgálatok alapján állítható, hogy bizonyos esetekben mégiscsak helyben készülhettek edények (Bácsa).³⁵ Vagy valóban kereskedelmi portékáról volt szó, vagy esetleg valami másfajta okot (például személyes tárgy,³⁶ hadi esemény³⁷) kell feltűnésük mögött látni. Ahogy arra elsősorban a 9–10. századból származó analógiák, illetve a mintegy tíz évvel korábban, bizonyos nyitrai darabokon³⁸ elvégzett vizsgálatok után újabb, publikálatlan, északnyugat-dunántúli (Bácsa, Győr, Moson, Sopron) grafitos edénydarabok petrográfiai elemzése figyelmeztet,³⁹ a „morva irány” óhatatlanul is alábecsült a magyar kutatásban, ami minden bizonnyal a későbbi grafitos csoporttal kapcsolatban általánosan uralkodó régészeti interpretációnak tulajdonítható.⁴⁰ Sőt, nemcsak északnyugati-felvidéki, hanem nyugat-dunántúli töredékek alapján is egyre valószínűbbnek látszik, hogy e kerámia elterjedése, „megkedvelése”, a regionális kereskedelmi és egyéb kapcsolatok megléte a 9. és 10. századra nyúlik vissza. Igen beszédes, hogy a Frank Birodalom keleti peremterületéről, Pozsony környékéről, a Vág völgyéből,⁴¹ Mosonszentmiklósról⁴² vagy az emblematis Zalavárról⁴³ is ismertek töredékek. Az utóbbi kettő esetében ráadásul 9. századi keltezés tűnik valószínűnek.

34 Ugyanerre a véleményre jutott a szlovákiai kerámiaanyag alapján Gabriel Fusek is: *Fusek, G. – Spišiak, J.: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky* i. m. 334.

35 *Merva Sz.: „Rejtélyes bélyegű cserépedények”* i. m.

36 *Merva Sz.: „Rejtélyes bélyegű cserépedények”* i. m.

37 Gabriel Fusek megkockáztat egy olyan, teljességgel bizonyíthatatlan felvetést is, miszerint a grafitos tárolóedények és fazekak valamilyen hadművelet során jutottak volna lelőhelyükre („aufgrund von Kriegsoperationen in unser Gebiet gelangt sein”). *Fusek, G. – Spišiak, J.: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky* i. m. 334.

38 „[...] eine Rohstoffherkunft im Moravikum angenommen; die moldanubischen Graphitlagerstätten sind auszuschließen[...]” – *Fusek, G. – Spišiak, J.: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky* i. m. 333.

39 *Merva Sz.: „Rejtélyes bélyegű cserépedények”* i. m. A petrográfiai vizsgálatokat Szakmány György és Bendő Zsolt készítették (ELTE TTK Földrajz- és Földtudományi Intézet, Kőzet-tan-Geokémiai Tanszék).

40 Ugyanígy az osztrák kutatókat is valószínűleg hasonló, talán világosan ki sem mondott előfeltevések vitték arra, hogy az ausztriai grafitos edények grafitját magától értetődően Ausztriában keressék. *Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa* i. m. 94–95.

41 A Szlovákia területére eső, 9–10. századi lelőhelyek listája *Fusek, G. – Spišiak, J.: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky* i. m. 306–307., illetve 14. ábra.

42 *Martinschich Balázs: A VIII–IX. századi települések kronológiája a Kisalföldön. Telepkerámia. Budapest 2011. (Kézirat.)* 76–79., 87–88. Köszönöm Martinschich Balázsnak, hogy kérésemre elküldte szakdolgozatát.

43 Gergely Katalin (Magyar Nemzeti Múzeum) szíves közlése.

A középkori óbudai piactér jelentősége

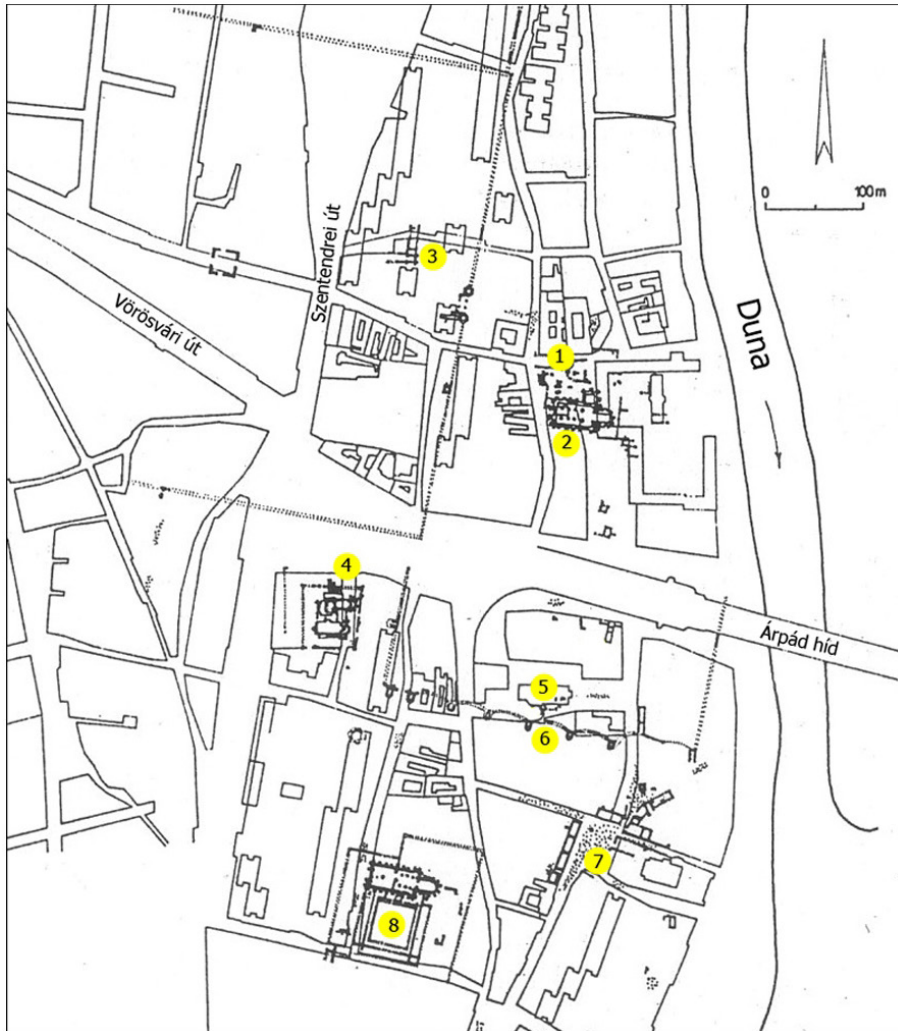
Mennyiben különleges, különleges-e egyáltalán az Óbudán előkerült grafitos kerámiák csoportja? „Csupán” annyiban, hogy valóban egyedi lelőhelyről van szó. A Kárpát-medence területéről nagyobb számban Pozsony és Nyitra területéről⁴⁴ ismerünk ilyesfajta, publikált töredékeket. Ezenkívül a korai grafitos kerámiáknak különösen fontos lelőhelye az egykori középkori óbudai piactér (2. kép), azaz a klasszicista zsinagóga (Lajos utca 163.), a jelenlegi földhivatal kockaépülete (Lajos utca 160–162.) és az egyetlen álló, középkori eredetű épület (Lajos utca 158.), illetve ez utóbbihoz dél felől hozzáépült, újkori épületsor (Lajos utca 154–156.) által határolt, háromszög formájú terület (3. kép). A várostörténeti szakirodalomban elfogadott az a feltételezés, hogy e terület északkeleti sarkából kiinduló íves utca, amelynek nyomait a Lajos utca 165. számú telken találták meg, valószínűleg a középkori kikötőhöz vezetett.

Szerencsés véletleneknek köszönhető, hogy a tér a középkori formájával többé-kevésbé megegyezően maradt korunkra. Kizárólag formai kontinuitásról lehet persze szó, ugyanis az említett, Lajos utca 158. alatti ház kivételével a tér épületállománya, funkciója, annak emléke a középkori várossal és annak lakosaival együtt elenyészett. A Lajos utca 163–167. telkeken folytatott ásatásoknak, az ott feltárt építészeti emlékek és leletanyag jelentőségének a feltárója, Bertalan Vilmosné is tudatában volt. Ennek tulajdonítható, hogy valamikor az 1990-es évek elején az ottani munkálatokról összefoglaló jelentést készített.⁴⁵ Az ismeretanyag feldolgozása azonban 2008. évi halála miatt elakadt, pedig minden bizonnyal hosszú ideje tervezte e tanulmányokat is: korábbi ásatásait és azok leletanyagát szisztematikusan elemezte és publikálta. Halála azonban – hiába a valóban példásan alapos dokumentálás – jócskán megnehezíti az általa teljes mértékben átlátott, rendkívül bonyolult rétegviszonyokkal rendelkező, számos helyszínre szétaprózódó városi ásatások vizsgálatát, rendszerbe foglalását. Ekképp lehetséges az, hogy Vörös Istvánnak egy rövid, a Lajos utca 165–167. telkek területén előkerült csontokat feldolgozó írása tartalmazza legteljesebben a Lajos utca 165. lelőhely objektumainak a listáját.⁴⁶ Bertalan Vilmosné megjelent írásaiban hiába keresünk erre vonatkozó információkat. Csak bizonyos témák kifejtésére került sor még a feltáró életében,

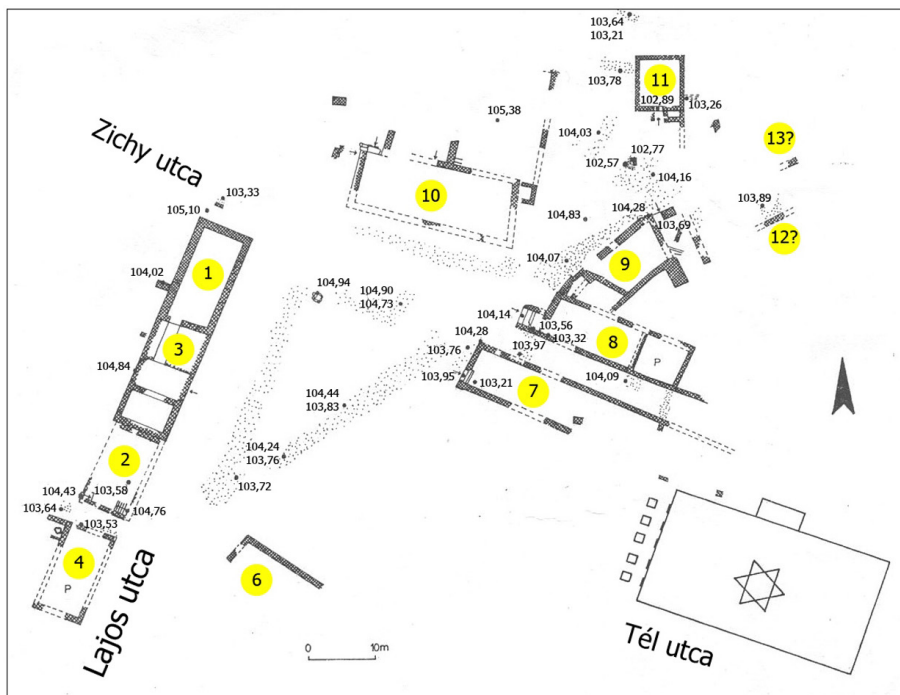
44 Fúsek, G. – Spišiak, J.: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky i. m. 307–308., illetve 15. ábra.

45 BTM RA Itsz. 1678–92. Ennek a mellékletei között 21, kizárólag kerámiát tartalmazó tábla található (nem azonos az előző lábjegyzetben említett táblákkal), amely kerámiatípusonként veszi végig az előkerült leletanyag legjellemzőbb darabjait. Nagy hangsúlyt fektetett az összeállításra a legkorábbi, a 11–12. századok leletanyagára, de kora újkori darabokat is találunk a válogatásban.

46 Vörös István: Előzetes jelentés Budapest III. ker. Lajos u. 165–167. sz. alatti 11–13. sz.-i állatcsontleletekről. Budapest Régiségei 25. (1984) 439.

2. kép. A középkori Óbuda topográfiája (a legfontosabb római és középkori építészeti emlékek):
 1. Szent Péter-templom 2. Szűz Mária-templom 3. ferences kolostor 4. a királyi, majd királynéi palota 5. Szent Margit-kápolna 6. késő római erőd falai 7. a középkori piactér a körülötte lévő házakkal 8. klarissza kolostor (Altmann Júlia: Újabb középkori várostörténeti kutatások Óbudán. In: Régészet és várostörténet tudományos konferencia [Pécs, 1989. március 16–18.]. Szerk. Uherkovich Ákos. Pécs, 1991. 72. 1. ábra nyomán)

3. kép. A középkori óbudai piactéren feltárt házak és útmaradványok Bertalan Vilmosné nyilvánartatása szerint (Bertalan Vilmosné: Óbuda középkori topográfiája. In: Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Szerk. Fodor István, Selmeczi László. Budapest, 1985. 264. nyomán)

így például a „későivel” szemben⁴⁷ a „korai” grafitos anyag is félig-meddig feledésbe merült.

Sok töredék persze – lévén szó városi, éppen ezért sokszor bolygatott területéről – későbbi leletanyag kíséretében került elő, ami ez esetben a pontos kronológiai besorolást nem teszi lehetővé. Igen sajnálhatjuk, hogy a piacteret északról határoló Lajos utca 160. számú telek feltárásáról – a lappangó ásatási napló miatt – milyen keveset tudunk.⁴⁸ A Lajos utca páratlan oldalán, szinte szemben e telekkel a Lajos utca 163. szolgáltatja azonban az örömteli példát. 1963-ban és 1970-ben végzett ásatásokon némileg nagyobb felületen lehetett

⁴⁷ Bertalan Vilmosné: Bélyeges ausztriai edények Óbudáról. Budapest Régiségei 32. (1998) 181–209.

⁴⁸ „A leletanyagban egy grafitos anyagú edény töredéke került elő, melynek nagyon erős peremrészlete van. (343. kép) Ebből az edénytípusból ezen a környéken már több darab került elő.” – Kaba Melinda: A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai és leletmentései 1971–1975 között. Budapest Régiségei 24 (1976) 437. 158. sz. Az említett grafitos edény (valójában tárolóedény) töredékéről fényképet is közöltek: Budapest Régiségei 24. (1976) 211. 343. kép, 227. (képalírás: „XIII. századi grafitos edény perem részletei”). A Lajos utca 160. sz. telken végzett kuta-

megfigyelni kedvező, késő középkori vagy későbbi korszakok bolygatásaitól mentes rétegvizonyokat, objektumokat. 1970-ben egy 3,8×4 m felületű objektumrészlethez tartozó cölöplyukak kerültek elő. A „korai” grafitos kerámiát tartalmazó réteg(ek), amely(ek) talán egy planírozás során keletkeztek, közvetlenül a római rétegeken, maradványokon húzódtak. Több, római rétegbe mélyített cölöplyukat, illetve egy helyen egy igen nehezen meghatározható vonalú objektumot is ugyanezzel a grafitos kerámiában gazdag törmelékkal töltöttek be.⁴⁹

Árpád-kori grafitos kerámia a legnagyobb számban és a legjobb kontextusban a középkori piactér északkeleti sarkánál lévő telken (Lajos utca 165.)⁵⁰ került elő. Itt szintén sikerült olyan réteget, objektumot feltárni, amelyet vélhetően már a 13. század második felének bolygatásai sem érintettek. Ráadásul e telken az ásatónak módja volt egy kicsit nagyobb felületen kutatni. Sorsdöntőnek – korábbi előzmények nyomán⁵¹ – az 1982-ben és 1984-ben folytatott ásatások bizonyultak.⁵² Az ásatóra, Bertalan Vilmosnéra a telken már korábban megfigyelt és csak részleteiben feltárt, az első formájában a kapuja kialakítása alapján a 13. század derekán⁵³ felépített ház („9. ház”) és az azelőtt keletkezett rétegek tisztázása várt. A témánk szempontjából fontos grafitos leletanyag ezen a telken is – a Lajos utca 163. telekhez hasonlóan – részben réteg-

tásokra, ahol már 1951 és 1953 között Szilágyi János folytatott ásatásokat, részben e rövid kis kutatási közlemény, részben a leletanyag beletárolt része szolgál információkkal. Bertalan Vilmosné ásatási dokumentációja nincs meg a BTM Régészeti Adattárában.

49 A régészeti dokumentáció: 1962: BTM RA ltsz. 423–77; 1970: BTM RA ltsz. 446–77.

50 Az 1960-as évekre, amikor az első ásatást elvégezték, a Lajos utcának a zsinagógától (163. sz.) északra eső páratlan oldalát teljes egészében, a páros oldalt pedig nagyobbrészt szanálták. Az 1930-as években egy új utat is nyitottak a területen (Névtelen utca), amelyet végül az 1980-as évek második felében, a terület végleges rendezésekor megszüntettek. Éppen ezért sok esetlegességet találunk az ásatási területek megnevezéseiben. Míg az 1982-ben és 1984-ben a Lajos utca területén folyt ásatások 1970-es évekbeli előzményei Lajos utca, addig az 1980–1981. évi munkálatok Névtelen utca alatt találhatóak a BTM Régészeti Adattárában és a leltárkönyvekben. Emellett fontos utalnom még arra is, hogy e szanált területen, ahol a telekhatárok, mivel olykor nem is látszóttak, nem jelentettek akadályt, igen gyakori volt a több telken átnyúló kutatóárok. A jelenséget nem feltétlenül jelezték mindig. Így például a Lajos utca 165. sz. alatt folyt ásatás is érintette valószínűleg a 167. sz. telket, ugyanis olykor maga Bertalan Vilmosné is ekképp nevezi az ásatási területet.

51 Szilágyi János, illetve Bertalan Vilmosné ásatásai: BTM RA ltsz. 416–77, 417–77; 1975: BTM RA ltsz. 198–77; 1978: BTM RA ltsz. 1134–79; 1980: BTM RA ltsz. 1279–81; 1981: BTM RA ltsz. 1347–82, 1348–82.

52 1982: BTM RA ltsz. 1389–83, 1393–83, 1984: BTM RA ltsz. 1470–85.

53 A kaput tudomásom szerint stíluskritikai alapon közeli párhuzama nyomán (budai domonkos kolostor 1254. körüli kapuzata) a 13. század közepére szokás keltezni. Erre lásd *Altmann, Júlia – Bertalan, Herta: Óbuda vom 11. bis 13. Jahrhundert.* In: Budapest im Mittelalter. Hg. Gerd Biegel. Braunschweig 1991. 19. Az összefoglaló dokumentációban is ez olvasható: BTM ltsz. 1678–92, „Lajos utca 165. 9. ház” köteg: 4. Az ásatási dokumentációban helyenként megjelenik korábbi (például 1200 vagy 1230 körüli) datálás is. Például BTM RA ltsz. 1393–83, ásatási napló: 22. vagy BTM RA ltsz. 1470–85, ásatási napló: 8., vagy az ugyanott lévő képjegyzék: 1. (5. kép).

ből, részben pedig egy földbe mélyített objektum betöltéséből került elő. A régészeti jelenségeket röviden összefoglalva elmondható,⁵⁴ hogy a Lajos utca 165. számú telek kutatása során három földbe mélyített házat (1., 3., 7. objektumok), illetve egy gödröt tártak fel. Közvetlenül római rétegeken, olykor falmaradvány mellett alakították ki őket. Miután a földbe mélyített épületeket ismeretlen okból felhagyták, betömték őket a grafitos kerámiában és állatcsontban gazdag 4. réteggel. Az ezt követő időszakra kell datálnunk az első, rendezettebb út kialakítását, illetve ekkor emelhetők a „9. ház” helyén az első épületet, amelyre ma már csak egy töredékes falszakasz utal. Majd valószínűleg a 13. század közepén az épületet kibővítették. Ekkor épült a díszes, északnyugati részen lévő kapuzat, amely egyébként az első utat is metszi.

E jelenségek és az előkerült leletanyag nem példa nélküli Óbudán. A leginkább kínálkozó összehasonlítási alapnak a közvetlen környék tűnne, amely azonban mindmáig feldolgozatlan. Így legfeljebb csak igen felszínes sejtésünk lehet az előkerült és beleltározott tárgyak, valamint a rövid kutatási jelentések, ásatási dokumentációk alapján. Gondolok itt elsősorban a „9. ház” szomszédságában Altmann Júliának az Árpád híd budai hídfőjétől délre felépített szálloda területén 1985 és 1987 között – Szilágyi János és Bertalan Vilmosné nyomdokaiban – végzett feltárásaira. Ahogy Altmann megállapította: „Az ásatások igen jelentős eredménye, hogy a terület korai periódusából több objektum részlete került elő. A házak alaprajza nehezen követhető, inkább csak lesározott padlószintek és kemencék maradtak meg. A sűrű bolygatások miatt nem volt megfigyelhető, hogy az épületek földbe mélyítettek voltak-e, vagy olyan föld fölötti házak, amelyek oldalai fából, agyagból készültek. Az Árpád-kori házak között több szabadon álló kemencét is feltártunk.”⁵⁵ Ugyancsak a közelben, a zsinagógától délre tárta fel 1990-ben Bertalan Vilmosné 11–12. századi kerámia társaságában egy földbe mélyített ház részletét.⁵⁶

A grafit(os kerámia) ötven árnyalata⁵⁷

Valószínűleg a grafitos tárolóedényekkel foglalkozott legtöbbet a szakirodalom. Teljes edény tudomásom szerint nemcsak Óbudán, hanem – a típus 15. századnak tartott, Sankt Pölten-i példányának kivételével – másutt sem ke-

54 A régészeti jelenségek részletes ismertetésére egy másik tanulmányomban fogok sort keríteni.

55 *Altmann Júlia*: Piac tér a középkori Óbudán. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk. Erdei Gyöngyi, Nagy Balázs. [Budapest] 2004. 60.

56 BTM RA ltsz. 1635–91; vö. A Középkori Osztály munkatársainak ásatásai és leletmentései 1981–1991 között. Budapest Régiségei 29. (1992) 248. (Bertalan Vilmosné jelentése). A Tél utcában nem ez volt az első alkalom, hogy Árpád-kori településmaradványok kerültek elő, hiszen korábban, az 1970-es években Altmann Júlia is belefutott ugyanilyen korú objektumokba, de nem volt lehetősége ezeket kibontani. Erre lásd *Kaba M.*: A Budapesti Történeti Múzeum ásatásai és leletmentései 1971–1975 között i. m. 438. 162. sz.

57 A leletanyag részletes bemutatását egy másik tanulmányomban fogom elvégezni.

rült elő. Ezzel szemben a némileg más, „négyzetes” profilú, elsősorban a morva–cseh területeken elterjedt tárolóedény-típusból jóval több teljes példányt ismerünk. Óbudán igen ritka a nagyobb, 20–30 cm-es magasságot meghaladó vagy éppen az edényszájából nagyobb ívet megőrző darab (24. tábla: 1–2. képek). A leggyakrabban 10–15 cm-es peremtörödékek vagy annál is kisebb oldalfalak kerültek elő. Rengeteg bizonytalanság van tehát a rekonstrukció körül, a többféle díszítésű, kiképzésű perem-, oldal- és fenéktörödékeket egyelőre nem lehetséges összekapcsolni.⁵⁸

Gabriele Scharrer-Liška két főtípust különített el peremek alapján. Az első típus megvastagodó, általában négyszög keresztmetszetű („cseh–morva”). Óbuda (de az egész mai Magyarország) területéről nincs tudomásom, hogy e típus darabja valaha is előkerült volna. (A mai Délnyugat-Szlovákiában viszont több lelőhelyről, elsősorban Nyitráról ismert.)⁵⁹ A második típus erősen megvastagodó, „buzogányszerű” (*keulenförmig*), és Óbudáról is ismert. Ennek az osztrák területeken a 13. századtól az egész késő középkor folyamán kimutatható 2/b altípusa (ovális metszet, gömbölyded kiképzésű, lekerekített éllel rendelkező perem, amelynek robusztusságához képest igen vékonynak hat az oldalfal) Óbudán igen ritka. A korai rétegekből nem is került elő ilyen. A legtöbb tárolóedény – a Lajos utca 163. és 165. számú telek bármely rétegből jöttek is elő – tehát mind a Gabriele Scharrer-Liška-féle 2/a típusba sorolható, amelyre tehát a „buzogányszerűen” megvastagodó, tagolt perem jellemző. Az ásatási körülmények nem tették lehetővé, hogy ezen altípuson belül bármiféle további csoportosítást vagy éppen időrendet fel lehessen állítani. Az alapformák megegyeznek, a perem kialakításában és az edényvállon futó díszítés részleteiben lehet eltéréseket megfigyelni. Kivételesen grafittal soványítottak, igaz, sem óbudai, sem más lelőhely esetében nem tudok meggyező formakincsű, de grafit nélkül soványított tárolóedényről. Valójában a fizikai paraméterek alapján (az anyagösszetételt nem tudtam vizsgálni) sem látható értelme a csoportosításnak. Jóllehet igen nagy az eltérés az átmérők tekintetében (33–63 cm), a profil jellege alapvetően megegyezett.

A szakirodalom alapján a 11. századtól kezdett elterjedni az *ummäntelte Graphittonkeramik*, vagyis a vegyes égetésű grafitos kerámia.⁶⁰ Ez az edényége-

58 A 9–13. századi magyarországi és ausztriai példányok között nincs tudomásom ilyen egész példányról. A késő középkorból Sankt Pöltenből ismert egy kisebb mértékben rongálódott példány. Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa i. m. 39. (Abb. 7). Itt jegyzem meg, hogy számomra nem meggyőző az az érvelés, hogy az a bizonyos edény csak és kizárólag a 15. századra lenne keltezhető. A „morva” tárolóedényekre vö. például Rzeźnik, P. – Stoksik, H.: Weakening and Structural Temper i. m. 265. Fig. 13.

59 Fusek, G. – Spišiak, J.: Vrcholnostredoveká grafitová kerámika z Nitry-Šindolky i. m. 288–293., 304., 333., 335.

60 Például Huber, Elfriede Hannelore – Kühtreiber, Karin – Scharrer, Gabriele: Die Keramikformen des Hoch- und Spätmittelalters im Gebiet der heutigen Stadt Wien sowie der Bundesländer Niederösterreichs und Burgenland. In: Beiträge vom 34. Internationalen Hafner-Symposium auf Schloß Maresch in Bozen/Südtirol, 2001. Hrsg. Werner Endres, Konrad Spindler. Innsbruck 2003. 45.

tési eljárás úgy zajlott, hogy előbb oxigénhiányos közeget hoztak létre a fazekaskemencében, aminek következtében az anyag szürkére színeződött, majd egy idő után a tűztérbe egyenletesen levegőt engedtek, aminek hatására a kerámiafelszín vörösre égett. Az Óbudán, azon belül a két telken tapasztaltak alapján kijelenthető, hogy az előkerült tárolóedények többsége ebbe a sajátos égetéssel létrehozott csoportba tartozik. Barnásszürkés, olykor rózsaszínes az edény felülete, az oxidáció alig néhány tizedmilliméter mélyre hatolt. Ritkának mondható az olyan töredék, amely egyöntetűen középszürke. Igaz, meg kell jegyezni, hogy az oxidált felület korántsem kapott minden esetben egységes színt, sokszor foltosra sikeredett az égetés (jó eséllyel kizárható, hogy a kiégetés után másodlagosan vörösödött volna ki az edény felülete).

Gyakran tapasztalni, hogy a tárolóedényeket a nyak tájékán (ritkán még égetés előtt) átfúrták. E furatokban sokszor elrozsdásodott drót töredékei fedezhetők fel. Nem igazán látható szabályosság a lyukak elrendezésében, nem egy példa van arra, hogy az edények oldalán találjuk ezeket (1. tábla: 4. kép, 4. tábla: 1. kép). Mindezek alapján csak arra gondolhatunk, hogy a nehéz edényperemhez képest vékony falakat drótozással igyekeztek szilárdítani, vagy éppen olyan célból, hogy az edények mozgatását megkönnyíthessék. Az edényfal megfúrása igencsak kérdésessé teszi, hogy miféle terméket szállítottak benne, hiszen folyadékról ilyenformán aligha lehetett szó. Néhány fazék esetében is hasonló abröncsolásról (?) tanúskodnak az edény nyakán vagy oldal falán fellelhető lyukak.

Nemcsak a tárolóedények esetében rendelkezünk Alsó- és Felső-Ausztria területéről meghökkentően azonos analógiákkal, hanem ugyanez igaz a fazekakra is.⁶¹ Az előbbi típusnál bizonyosan egy hosszán élő formáról van szó,⁶² keltezésük – elsősorban párhuzamok révén – leginkább a 11–12. századra⁶³ tehető.⁶⁴ Ami a fazekakat illeti, Óbudáról, a Lajos utca 163–165. területétől északra, a késő római erőd bástyáinak környékéről (már csak a lelőhely is el-

61 Scharrer-Liška munkáján (*Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa i. m.*) túl lásd például *Felgenhauer-Schmiedt, Sabine: Die hochmittelalterliche Burg Möllersdorf. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 2. (1986) 16., 33–34. Taf. 6–7., 43. Taf. 16.; Kaltenberger, Alice: Das Fundmaterial des Burgstalles Ober-Blasenstein in St. Thomas am Blasenstein, Bez. Perg, OÖ. Jahrbuch des O[ber]ö[sterreichischen] Musealvereines Gesellschaft für Landeskunde I/142. (1997) 57., 80–93. Taf. 1–7.*

62 „[...] ist anhand ethnographischer Parallelen als gesichert anzusehen, dass diese Art von Vorratskeramik sehr langlebig war [...]” – *Takács, M.: Österreichische Importgefäße in der Árpádenzeit i. m. 135.*

63 *Merva Szabina: A 10–11. századi kerámia keltezésének problematikája egy kislétföldi esettanulmány tükrében.* In: *Hadak útján XX. Népvándorlaskor fiatal kutatóinak XX. összefüvetelének konferenciakötete.* Budapest–Szeged, 2010. október 28–30. Szerk. Petkes Zsolt. Budapest 2012. 277. alapján – stratigráfiai megfontolásokból – akár már egy 10. századdal kezdődő határ is szóba jöhetne. A grafitos tárolóedények 9–10. századi keltezése sem „ördögtől való”: *Merva Szabina: A korai Árpád-kori sáncvárok keltezési lehetőségeiről.* *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele 9. (2012:1–2) 12. és 1. tábla.*

64 Vö. *Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa i. m. 40.*

gondolkodtató!) rendelkezünk néhány olyan „korai” darabbal, amelyek – formai alapon elemezve őket – zavarba ejtően korainak (10–11. század?) tűnnek.⁶⁵ Általában azonban „jobb híján” és párhuzam révén talán kevésbé 11–12., mint inkább 12. századi datálás támogatható. Gabriele Scharrer-Liška 2007-ben megjelent monográfiájában közöl egy olyan összeállítást, amely ugyan nélkülözi a pontos hivatkozásokat, de megkönnyítheti az Óbudán előkerült leletanyag rendszerezését.⁶⁶ Sabine Felgenhauer-Schmidt munkája is hasonló kelteztést javasol. Ez alapján – legalábbis egyelőre nem igazolható munkahipotézisként – az óbudai anyagot is tulajdonképpen két, egy 11. (ívesebb, lekerekítettebb peremek: 6. tábla: 6. kép) és egy 12. századi (ívesen vagy szögben kihajló, egyenesre vágott perem: 6. tábla: 3. kép, 6. tábla: 5. kép) csoportba lehet osztani.⁶⁷

Darabszám alapján haladva, a sorban kétségtől táltöredékből van a legtöbb, az orsókorongok található a második helyen, ezenkívül pedig egy-egy unikálisnak tűnő töredékünk van más edénytípusokból. A tárolóedényekhez és fazekakhoz képest a serpenyők és a tálak kialakulásuk idejét tekintve (jóval) későbbi termékek. Ugyan már a 10. századtól vannak szórványosan (Bajorország területéről) serpenyőtöredékek, de azok még egyáltalán nem grafitos soványításúak. Az ilyenek bizonyítottan csak a 13. század első felétől terjedtek el. A grafitos soványítású tálak pedig vélelmeshetően már a 11. században léteztek, legkorábbi, biztos darabok viszont csak a 12. századra (második felére?) keltezhetőek. A tálak kapcsán Gabriele Scharrer-Liška háromféle csoportot különített el: az enyhén megvastagodó és lekerekített, a megvastagodó, belülről-kívülről egyaránt bordázott, illetve a megvastagodó, belülről bordázott típusokat.⁶⁸ Az általam feldolgozott anyagban elsősorban az 1. típus képviselteti magát, de van példa a 2.-ra is (6. tábla: 2. kép). Rendelkezünk olyan darabbal is, amely éppenséggel a Scharrer-Liška által felvázolt sémába nem illik bele.⁶⁹ Egyetlen serpenyőtöredékünk (6. tábla: 4. kép) meg-

65 Mivel a leletkörülményekről igen keveset lehet kideríteni, ezért nem is foglalkozom e töredékekkel (BTM KO ltsz. 93.85.1.1., 93.85.2.1.) behatóbban. Scharrer-Liška közöl egy olyan, grafitos fazekakról készített tipológiai összeállítást, amely alapján az egyik töredék (BTM KO ltsz. 93.85.1.1.) maga egyszerű, kihúzott egyenes peremével a 11. század első felére lenne keltezhető. Vö. Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa i. m. 37. Abb. 6.

66 Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa i. m. 45.; Scharrer-Liška az ívesen kihúzott, felül lekerekített peremű fazekakat 1100 körülől indítja, az egyenesre levágott peremtípust 1200-tól. A fejlődési sor feltehetően úgy készült, hogy néhány jobban datálható és egészen megmaradt fazekat egy sorba rendezett, ezzel pedig kimondatlanul is azt állítva, hogy egy és ugyanazon fejlődési sorba tartoznak. Ez viszont számomra korántsem egyértelmű.

67 Korábbi (Keramische Bodenfunde aus Wien. Mittelalter – Neuzeit. S. I. [Wien] s. d. [1982] 46. Taf. 5: „11. század” – ívesebb perem) például a BTM KO ltsz. 86.672.8.1., 86.678.11.1. töredék, későbbiek lehetnek (Keramische Bodenfunde i. m. 52. Taf. 6: „12. század”): BTM KO ltsz. 86.669.3.1., 86.669.4.1., 86.669.8.1., 86.678.6.1., 86.678.10.1.

68 Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa i. m. 52–55.

69 Belülről eldolgzott fal, kívül bordázott: BTM KO ltsz. 97.31.87.1.

lehetősen jelentéktelen kinézetű, egyedüli árulkodó vonása az, hogy a fal egy részen erősen megvastagodik, vagyis jó eséllyel a serpenyő falának és nyelének illeszkedéséről van szó.⁷⁰

Szintén csak egy töredékünk van (6. tábla: 7. kép) a kétfülű kannák (*Doppelhenkelkanne*) Scharrer-Liška-féle 1. típusából (lekerekített perem, perem alól induló két fül, gömbölyű edényttest, edényvállon kiöntőcső). A különbség e darab és a grafitos fazekak között annyi, hogy az említett kannánál (típustól függetlenül) az edény szájának átmérője „meglehetősen kicsi” ahhoz viszonyítva, amilyen mértékben hasasodik az oldalfal. Ennél, igaz, felbecsülhetetlenül több segítséget jelent az, hogy egy 12. századra keltezhető, Möllersdorfból származó, teljes egészében megmaradt példánnyal is jó párhuzam vonható. Maga az edénytípus egyébként egy régóta bevált forma: néhány kutató szerint akár már a Karoling-korba, vagyis a 7–8. századba vissza lehetne követni. Az említett 1. kannatípus kialakulása a 11. századra tehető, és egészen a 12–13. század fordulójáig kedvelt darab volt, amíg éppen a füleskannák (*Bügelkanne*) ki nem szorították.⁷¹

Végül, de nem utolsósorban szót kell ejteni az orsókorongokról. A sor végén való említésüket leginkább az indokolja, hogy a legtöbb esetben ezeket a tárgyakat más edények, leginkább a tárolóedények vastag falából fúrták ki.⁷² Mindössze egy olyan darabot ismerek, amely kifejezetten orsókorongnak készült, nem másodlagos termékéről van szó. E kónikus tárgyat egyébként bevágásokkal díszítették (6. tábla: 1. kép). Az említett újrafelhasználás, de már csak a legmesszebbmenőkig funkcionális forma miatt is ennél a tárgytípusnál szinte lehetetlen a pontosabb datálás.

*

Mint olyan sok esetben, „használható” pénzlelettel sem a Lajos utca 163., sem pedig a 165. esetében nem rendelkezünk. A középkori piactér közeléből tudomásom szerint összesen négy Árpád-kori pénz került elő, amelyből három teljeséggel használhatatlan pontosabb korhatározáshoz, a negyedik pedig a 11–12. századi Árpád-kori kerámia kérdésében nem segít bennünket.⁷³ Éppen ezért a

70 Óbudáról egy egyedülálló serpenyőnyéldarab is ismert (BTM KO ltsz. 96.96.24.1.).

71 Scharrer-Liška, G.: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa i. m. 57–60. Ugyanennek a töredéknek nem maradt meg a kiöntő nyílása, de ilyen, egyébként rendkívül ritka edényrész mégsem teljesen ismeretlen Óbudán: BTM KO ltsz. 96.8.16.1. (Zichy utca 7.). Az ásatásra: BTM RA ltsz. 653–78. Grafitos anyagú, kengyelfüles kannához tartozó darabok: BTM KO ltsz. 88.48.1.1. és 88.49.1.1. (Árpád fejedelem útja és Lajos utca 179.).

72 A korai rétegekből ilyen jellegű orsókorong nem került elő (vö. még: BTM KO ltsz. 86.685.5.1., 86.685.6.1., 91.392.1.1.).

73 1. BTM KO ltsz. 92.148.7.1. (Könyves Kálmán [1095–1116] obulusa): Névtelen utca (1980), az 1. és 2. újkori ház között, a középkori ház keleti [oldalán], kevert, agyagos barna föld (-100–150 cm), kora újkori kerámiával. 2. BTM KO ltsz. 92.149.21.1. (II. Eberhard salzburgi érsek [1200–1246] dénárja, friesachi pénzverde): Névtelen utca (1980), 80/1 szelvény, a két újkori ház területén a középkori háztól keletre, faszenes feletti laza agyagos réteg, több töredék könnyűszerrel keltezhető lenne a 11–12. századra is, de a BTM KO ltsz. 92.149.2.1. töredék inkább a 13.

stratigráfia lehetne segítségünkre. A betöltésben található leletanyag azonban a 11–12. század között szór. Nagy kérdés, hogy e korai csoport meddig volt használatban: esetleg a tatárjárásig (a korai Óbuda fénykorának végéig) is használták-e őket, vagy csak a 12–13. század fordulójáig, amikorra az osztrák területen bekövetkezett a grafitos kerámia „korlátlan egyeduralmának” és képviselőinek, a fentebb tárgyalt óbudai daraboknak a visszaszorulása? Annyi biztos, hogy már a tatárjárás előtt megjelennek a későbbi grafitos csoport előfutárai, ahogy például azt bizonyos budaújlaki leletek is bizonyítják.⁷⁴

A régészeti módszerek segítségével kialakított képet a legjobb lenne/lett volna más tudományágak vizsgálataival is megerősíteni vagy megcáfolni, de legalábbis új szempontokat adni. Az anyagvizsgálat magától értetődőnek tűnne. Ez a lehetőség már a feltáróban, Bertalan Vilmosnéban is – szemmel láthatólag – felmerült, ugyanis néhány darabon szabályos vágásnyomokat látni,⁷⁵ és más is Bécsben elvégzett anyagvizsgálatról tanúskodik. Nemcsak kerámiából vettek mintát, hanem salakdarabokból is. Ennek végeredménye azonban nem ismert.

Zavarba ejtő ugyanakkor, hogy jelentőségében a korai Óbudához fogható Pest területéről egyetlen, a 11–12. századra datálható grafitos töredéket sem sikerült fellelni, szemben más, Óbuda és Pest közeli településekkel: Kána,⁷⁶ Soroksár,⁷⁷ a későbbi Víziváros területe.⁷⁸ Miként kell azokat a bizonyos földbe mélyített óbudai objektumokat értelmezni, amelyeket éppen nagy mennyiségű grafitos kerámiával töltöttek be? Lehetnek-e ezek „preurbánus” település, esetleg a legkorábbi Óbuda nyomai? Vagy pusztán csak – gondolva a Lajos utca 165. sz. telken előkerült fémsalakra, illetve az 1980-as évek második felében Altmann Júlia által feltárt nagy méretű, ismeretlen funkciójú kemenecére⁷⁹ – a dunai kikötőhöz közel fekvő „műhelyekről”, „gazdasági épületekről” (értsd: nem lakóházakról) lett volna szó? Ha e kérdésekre egyelőre – a Bertalan Vilmosné, illetve Altmann Júlia vezette ásatások feldolgozatlansága miatt – nem is tudunk biztos választ adni, ahhoz azonban kétség sem férhet, hogy e „korai” grafitos csoport jelenléte Óbuda távolsági kereskedelmi kapcsolatairól tanúskodik, amelynek üttöere a Duna, szíve pedig a középkori piactér lehetett.

század első felét valószínűsíti. 3. BTM KO ltsz. 92.183.1.1. (IV. István [1162–1163] arab pénzt utánzó rézpénze): Névtelen utca (1980), 80/1 szelvény, szórvány. 4. BTM KO ltsz. 93.77.21.1. (IV. István [1162–1163]): Árpád fejedelem útja, Névtelen utca (1981), a szálloda területe, 81/1 szelvény, déli rész, 2. köves út átvágása (200–230 cm), ugyaninnen még 13. századi, 13. század végiként leltározott kerámia is előkerült.

74 Kárpáti Z.: Árpád-kori majorság Budaújlak területén i. m.

75 BTM KO ltsz. 97.31.60.1., 97.31.87.1.

76 Terei György – Vargha Mária: Madár alakú bronzcsat az Árpád-kori Kána faluból. Budapest Régiségei 46. (2013) 157.

77 BTM KO ltsz. 88.54.1. Vö. Irásné Melis K.: Kerekegyháza középkori falu Budapest határában i. m. 74.

78 Benda Judit (BTM) szíves közlése.

79 Altmann J.: Piactér a középkori Óbudán i. m. 60., 62–63. 2–3. kép.

Függelék

Rövidítések

M = magasság / mélység

OV = oldalvastagság

Sz = szélesség

1. 91.231.1.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1970. júl. 31. *Lelőhely:* Lajos utca 163., „A” szelvény, északi rész, 2. pincefenék, 4. réteg (M: -340 cm) – 119. zacskó
- b. *Típus:* tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia; samottal, kavicsórleménynyel, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, megvastagodó, ferdén kihúzott, síkozott; egyenetlen vastagságú perem. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen (perem alatt, oldalfal belülről másodlagosan megvastagítva), edényválltól a fenék felé aszimmetrikusan elhúzott, három hullámvonallal.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* vegyes. *Szín:* kívül vörösesbarna szürkés foltokkal, belül középszürke, barnásszürke. – *Egyéb:* kívül max. 4 mm világosszürke, falmag középszürke; másodlagosan két helyen átfúrva (edénynyak, edényhas).
- e. *M:* 12,9 cm, *Sz:* 14,05 cm, *OV:* 0,9–2,0 cm, *d (perem):* 33,8 cm. – *Állaga:* 3 darabból összeragasztva.

Rajz: 1. tábla, 4. kép.

2. 91.232.1.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1970. *Lelőhely:* Lajos utca 163., „A” szelvény, északi rész, 2. pincefenék (M: -250–340 cm), 4. réteg (fekete, pernyés réteg) – 227. zacskó
- b. *Típus:* tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia; samottal, kavicssal, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, közepes mértékben hasasodó oldalfal, nincs határozott talpkorong, egyenetlen, hullámos felszínű fenék. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen (hurkanyomok nincsenek jól eldolgozva) (oldalfal); kívül egyenetlen (sablon, kés nyomai), belül eldolgozott (fenék), edény megmaradt alsó felén két széles, mély horony.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* redukált. *Szín:* kívül vörösesbarna, szürkésbarna, belül szürkésbarna. *Törésfelület:* kívül-belül 1–2 tizedmm vastagságig helyenként szürkésbarna, vörösesbarna. – *Egyéb:* fenék kissé kormos.
- e. *M:* 8,7 cm, *Sz:* 17,7 cm, *OV:* 1,5–2,7; 1,1–1,45 cm (fenék), *d (perem):* 29,5 cm.

Rajz: 1. tábla, 1. kép.

3. 91.232.2.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1970. *Lelőhely:* Lajos utca 163., „A” szelvény, északi rész, 2. pincéfénék (M: -250–340 cm), 4. réteg (fekete, pernyés) – 227. zacskó
- b. *Típus:* fazék. *Anyag, előkészítés:* kerámia; kavicsórleménnyel, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, ívesen kihúzott, egyenesen levágott perem. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* redukált. *Szín:* kívül-belül középszürke. *Törésfelület:* homogén: középszürke. – *Egyéb:* kívül és a perem belső részén kormos.
- e. M: 3,4 cm, Sz: 2,4 cm, OV: 1,15–1,45 cm.

Rajz: 1. tábla, 3. kép.

4. 91.232.3.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1970. *Lelőhely:* Lajos utca 163., „A” szelvény, északi rész, 2. pincéfénék (M: -250–340 cm), 4. réteg (fekete, pernyés) – 227. zacskó
- b. *Típus:* tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia; kevés samottal, kavicsórleménnyel, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, megvastagodó, ferdén kihúzott, síkozott perem. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen (belül sablonozás nyoma, oldalfal belülről másodlagosan megvastagítva), edényváltótól a fenék felé aszimmetrikusan elhúzott, három hullámvonal.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* redukált. *Szín:* kívül középszürke, belül világosszürke, középszürke vörösesbarna foltokkal. *Törésfelület:* homogén: középszürke. – *Egyéb:* kívül és a perem belső részén, továbbá az edényhason kormos; a perem néhol max. 1,5 cm vastagon feketésszürkére égve.
- e. M: 11,3 cm, Sz: 13,9 cm, OV: 0,9–2,0 cm, *d (perem):* 35,8 cm.

Rajz: 1. tábla, 2. kép.

5. 91.240.1.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1970. aug. *Lelőhely:* Lajos utca 163., 5. árok (zsinagóga északnyugati sarka), barnás réteg (M: -250 cm) – 158. zacskó
- b. *Típus:* fazék. *Anyag, előkészítés:* kerámia; homokkal, kavicsórleménnyel, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, szinte vízszintesre kihúzott, ferdén, kissé ívesen levágott perem, kissé hasasodó oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen (korongolási bordák [?]), edényvállon hullámvonal.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* vegyes. *Szín:* kívül-belül világosszürke, világosbarna, vörösesbarna. *Törésfelület:* kívül-belül 1–2 tizedmm vörösesbarna.
- e. M: 5,4 cm, Sz: 5,7 cm, OV: 0,6–1,1 cm.

Rajz: 1. tábla, 5. kép.

6. 91.240.2.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1970. aug. *Lelőhely:* Lajos utca 163., 5. árok (zsinagóga szaknyugati sarka), barnás réteg (M: -250 cm) – 158. zacskó
- b. *Típus:* fazék. *Anyag, előkészítés:* kerámia; homokkal, kavicsórleménnyel, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, ívesen kihúzott, ferdén levágott perem, közepes mértékben hasasodó oldalfal. *Felületképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen (perem és oldalfal találkozási), edényvállon hullámvonal.
- d. *Égetés minősége:* jó (?). *Égetés fajtája:* vegyes (?). *Szín:* kívül-belül világosbarna, vörösesbarna szürke folttal. *Törésfelület:* kívül-belül 1–2 tizedmm vörösesbarna. – *Egyéb:* másodlagosan égett csak vörösesbarnára (?).
- e. M: 5,3 cm, Sz: 6,6 cm, OV: 0,45–0,85 cm.

Rajz: 1. tábla, 6. kép.

7. 91.249.6.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1970. júl. 22. *Lelőhely:* Lajos utca 163., „A” szelvény, északi rész, a 2. újkori pince, pernyés fekete feletti kevert réteg (M: -200–245 cm) – 123. zacskó
- b. *Típus:* orsókarika. *Anyag, előkészítés:* kerámia; homokkal, kevés samottal, grafittal soványított.
- c. *Tárgy alakja:* aszimmetrikusan bikónikus. *Formálás:* lassúkorongolt, ívesen hajló oldalfal. *Felületképzés, díszítés:* külső oldal eldolgozott, alul-felül-belül egyenetlen, külső oldalon két sorban bevágások (4, ill. 5).
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* vegyes. *Szín:* kívül és „felül” vörösesbarna, belül és „alul” szürkésbarna, középszürke. *Törésfelület:* külső max. 1 mm vörösesbarna, falmag középszürke.
- e. M: 2,3–2,35 cm, Sz: 3,75 (húr) cm, OV: 2,0–2,2 cm, *d (perem):* 8 (külső); 4 (belső) cm.

Rajz: 6. tábla, 1. kép.

8. 86.669.8.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1982. júl. 28. *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része, 3. réteg (250 cm) – 302. zacskó
- b. *Típus:* fazék. *Anyag, előkészítés:* kerámia, kevés kavicsal, samottal, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, ferdén kihúzott, egyenesen levágott, kissé alávágott perem, enyhén hasasodó oldalfal. *Felületképzés, díszítés:* kívül-belül eldolgozott, edényvállon sekély, lapos hullámvonal.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* redukált vagy vegyes. *Szín:* kívül vöröseszürke, barnászürke, belül vörösesbarna (perem), világosszürke (edényfal). *Törésfelület:* belül max. 1–2 tizedmm-en vörösesbarna, többi középszürke. – *Egyéb:* kívül és a perem belső részén kormos.
- e. M: 10,1 cm, Sz: 29,6 cm, OV: 0,85–1,5 cm, *d (perem):* 32–33 cm – *Állaga:* 3 darabból összeragasztva.

Rajz: 6. tábla, 3. kép.

9. 86.682.1.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1982. okt. 7. *Lelőhely:* Lajos utca 165., 82/4 szelvény, köves felület alatt, 4. réteg (15–25 cm) – 86. zacskó
- b. *Típus:* fazék. *Anyag, előkészítés:* kerámia, kevés kavicsal, grafitall soványított.
- c. *Tárgy alakja:* nem szabályos forgástest. *Formálás:* lassúkorongolt, ferdén kihúzott, ferdén levágott; kissé ovális edényszáj, súlypont felső harmadánál, onnan erőteljesen összeszűkülő edényttest. *Felületképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül egyenetlen (hullámos oldalfal), edénynyakat és edényváltat lefedő díszítés (lapos hullámvonal – ferdén futó, sekély horony – hullámvonal – ferdén futó sekély horony – lapos hullámvonal); fenéken kb. szabályos körben kereszt (a metszéspont a kör középpontjától némileg távolabb).
- d. *Égetés minősége:* közepes. *Égetés fajtája:* redukált. *Szín:* kívül középszürke barnás foltokkal, belül világosszürke, középszürke. *Törésfelület:* n. a. – *Egyéb:* kívül kissé kormos.
- e. *M:* 19,8–20,2 cm, *Sz:* n. a., *OV:* n. a., *d (perem):* 18,7 (kissé szabálytalan), 14–15 cm (fenék) – *Állaga:* egész edénnyé kiegészített.

Rajz: 2. tábla, 4. kép.

10. 86.686.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1984. szept. 20. *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/2 és a 82/4 szelvény közötti tanúfal bontása, 4. réteg – 337. zacskó
- b. *Típus:* tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia, kevés samottal, kevés kavicsórleménnyel, grafitall soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, megvastagodó, ferdére kihúzott, ferdén levágott perem, enyhén hasasodó oldalfal. *Felületképzés, díszítés:* kívül kissé egyenetlen (perem), belül eldolgozott (korongolási bordák); belülről (és kívülről is?) másodlagos falvastagítás (apró egyenetlenségek a peremen kívül-belül), edényvállon sekély, ferdén futó horony, alatta két, lapos, sekély hullámvonal, alatta baldachinszerű, kissé jobbra nyújtott horony, edényhason széles, kiemelkedő sáv.
- d. *Égetés minősége:* átlagos. *Égetés fajtája:* vegyes. *Szín:* kívül világosbarna, vörösesbarna, belül középszürke világosbarna foltokkal. *Törésfelület:* kívül (és helyenként belül) max. 1 mm-ig világosbarna, többi középszürke. – *Egyéb:* kívül és néhol belül is kormos.
- e. *M:* 19,8 cm, *Sz:* 36,7 cm, *OV:* 1,4–2,3 cm, *d (perem):* 41, 46 (ovális száj) cm – *Állaga:* 6 darabból összeragasztva.

Rajz: 3. tábla, 1. kép.

11. 86.687.1.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1984. júl. 20. *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/2 és a 82/4 szelvény közötti tanúfal bontása, köves felületen, a 3. objektum betöltésének tetején; leletkarton szerint: köves bontásból (235 cm), 4. réteg – 338. zacskó

- b. *Típus*: tárolóedény. *Anyag, előkészítés*: kerámia, kevés samottal, kavicsórleménnyel, grafitral soványított.
- c. *Formálás*: lassúkorongolt, megvastagodó, ferdére kihúzott, síkozott perem, enyhén hasasodó oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgozott, belül egyenetlen (a perem alatt, oldalfal belülről másodlagosan megvastagítva), sekély, baldachinszerű (3 ív).
- d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: vegyes. *Szín*: kívül vörösesbarna, középszürke, belül világosszürke, barnásszürke. *Törésfelület*: kívül-belül 1–2 tizedmm vastagságban vörösesbarna. – *Egyéb*: kívül kormos, másodlagosan égett (sötétbarnás), kívül-belül rozsdás foltok.
- e. *M*: 12 cm, *Sz*: 24,4 cm, *OV*: 1,35–3,7 cm, *d* (*perem*): 54 cm.
- Rajz**: 2. tábla, 2. kép.

12. 86.688.1.1.

- a. *Előkerülés ideje*: 1984. júl. 20. *Lelőhely*: Lajos utca 165., 82/2 és 82/4 szelvény közötti tanúfal bontása, 4. réteg (köves réteg) – 339. zacskó
- b. *Típus*: tárolóedény. *Anyag, előkészítés*: kerámia, samottal, kavicsórleménnyel, grafitral soványított.
- c. *Formálás*: lassúkorongolt, közepes mértékben hasasodó. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgozott, belül egyenetlen (az oldalfal és a fenék találkozásánál belül vastagítás), edényhas alatt mély, vastag horony.
- d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: redukált (?). *Szín*: kívül középszürke, belül vörösszürke. *Törésfelület*: a belső egy-két tizedmm-en vörösszürke. – *Egyéb*: kívül kevésbé kormos, belül koromfolt.
- e. *M*: 7,25 cm, *Sz*: 8,85 cm, *OV*: 1,2–1,85 cm, *d* (*fenék*): 32 cm.
- Rajz**: 2. tábla, 1. kép.

13. 91.229.1.1.

- a. *Előkerülés ideje*: 1982. júl. 29. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része (*M*: -250–270 cm) – 194. zacskó
- b. *Típus*: fazék. *Anyag, előkészítés*: kerámia, kevés samottal, grafitral soványított.
- c. *Formálás*: lassúkorongolt, ferdén kihúzott, síkozott, levágott perem, közepes mértékben hasasodó oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen (nyaktájék), edényváltól lefelé sűrűn három, lapos hullámvonal.
- d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: redukált. *Szín*: kívül középszürke, belül világosszürke, helyenként barnásszürke. *Törésfelület*: homogén: középszürke.
- e. *M*: 9,15 cm, *Sz*: 15,4 cm, *OV*: 0,8–1,25 cm, *d* (*perem*): 33 cm.
- Rajz**: 5. tábla, 5. kép.

14. 91.397.1.1.

- a. *Előkerülés ideje*: 1984. szept. 10. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/2 és a 82/4 szelvény közötti tanúfal bontása, 3. objektum délkeleti sarka, 4. réteg – 372. zacskó

- b. *Típus*: fazék. *Anyag, előkészítés*: kerámia, csillámmal/csillámos homokkal, kavicsőrleménnyel, grafittal soványított.
- c. *Formálás*: lassúkorongolt, enyhén hasasodó oldalfal, oldalfal és fenék találkozására kicsivel több mint 90°-ban, igen enyhe borda az oldalfal alján, közel egyenletes talpgyűrű fenék. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgozott, belül egyenetlenségek, edényhason vékony horony.
- d. *Égetés minősége*: átlagos. *Égetés fajtája*: neutrális. *Szín*: kívül szürkésfekete, belül barnásszürke. *Törésfelület*: homogén: szürkésbarna. – *Egyéb*: kívül-belül vízköves, fenéken edénylepedék/korom.
- e. *M*: 10,3 cm, *Sz*: 8,45 cm, *OV*: 0,6–1,2 cm, *d (perem)*: 12 cm – *Állaga*: 3 darabból összeragasztva.
- Rajz**: 2. tábla, 3. kép.

15. 94.4.1.1.

- a. *Előkerülés ideje*: 1982. szept. 17. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/2 szelvény déli része, a középkori beásás [...] keleti oldalán, barna, törmelékes réteg a köves, sávózott, agyagos réteg felett [...] – 136., 144., 162., 163. zacskó
- b. *Típus*: tárolóedény. *Anyag, előkészítés*: kerámia, samottal, kavicsőrleménnyel, grafittal soványított.
- c. *Formálás*: lassúkorongolt, alig hajló oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen, edénytesten egymástól távol három, mély, széles horony.
- d. *Égetés minősége*: jó (?). *Égetés fajtája*: vegyes. *Szín*: kívül-belül barnásszürke, világosbarna. *Törésfelület*: kívül-belül max. 1 mm vastagon vörösesbarna, falmag középészürke. – *Egyéb*: másodlagosan 2 helyen lyukat fúrtak bele.
- e. *M*: 19,5 cm, *Sz*: 20,1 cm, *OV*: 1,2–1,65 cm – *Állaga*: 6 darabból összeragasztva, gipsszel kiegészítve.
- Rajz**: 4. tábla, 1. kép.

16. 96.45.26.1.

- a. *Előkerülés ideje*: 1982. nov. 10. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/2 szelvény déli része, köves szinttől (*M*: -73–90 cm) – 126. zacskó
- b. *Típus*: kiöntőcsöves edény (?). *Anyag, előkészítés*: kerámia, durva kavicsal, samottal, olykor nagyobb szemcséjű grafittal soványított.
- c. *Tárgy alakja*: gömbölyded. *Formálás*: lassúkorongolt, kissé felálló, egyenesen levágott perem, igen erősen hasasodó oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgozott, belül eldolgozott (de lyukacsos felületű, mert a durva soványítóanyag kihullott).
- d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: vegyes. *Szín*: kívül-belül világos vörösesbarna, szürkésbarna. *Törésfelület*: kívül 1–2 tizedmm vörösesbarna, a falmag szürke. – *Egyéb*: perem kívül kormos.
- e. *M*: 4,6 cm, *Sz*: 8,4 cm, *OV*: 0,8–1,1 cm, *d (perem)*: 13 cm.
- Rajz**: 6. tábla, 7. kép.

17. 97.31.72.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1982. júl. 23 (1982. júl. 29.?). *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része, az újkori épülettől délre (M: -200–225 cm) – 181. zacskó
- b. *Típus:* tál. *Anyag, előkészítés:* kerámia, kavicsórleménnyel, grafitral soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, vízszintesen levágott perem, közepes mértékben („öblösödve”) összeszűkülő oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül egyenetlen.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* redukált. *Szín:* kívül-belül középszürke. *Törésmenet:* homogén: középszürke, a töredék alján vékony (1 mm-es) barnásszürke bevonat. – *Egyéb:* kívül és a perem kormos.
- e. M: 6,4 cm, Sz: 5,95 cm, OV: 0,7–1,3 cm, d (perem): 25,8 cm.
- Rajz:** 6. tábla, 2. kép.

18. 97.31.76.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1982. júl. 29. *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része, az újkori épületről délre, vörösesbarna pernyés réteg (M: -250–270 cm) – 304. zacskó
- b. *Típus:* tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia, kevés samottal, grafitral soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, megvastagodó, rövid, profilált, íves tetejű perem. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül-belül eldolgozott (sablonnal?).
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* vegyes. *Szín:* kívül-belül vörös. *Törésmenet:* kívül-belül a külső max. 1 mm vörös, a belső világosszürke. – *Egyéb:* kívül kissé kormos.
- e. M: 7,5 cm, Sz: 13,5 cm, OV: 1,85–1,95 cm (oldal), d (perem): 40,6–41 cm.
- Rajz:** 5. tábla, 1. kép.

19. 97.31.77.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1982.07.29. *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része, újk. ép.-től délre, vörösesbarna pernyés réteg (M: -250–270 cm) – 304. zacskó
- b. *Típus:* tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia, kevés samottal, nagyobb szemcséjű grafitral soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, megvastagodó, ferdén levágott, íves tetejű perem, alig hajló oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen (belülről másodlagosan megvastagított: eredeti oldalfal felálló perem), edénynyakon lévő horony mély, függőleges, hét, Y alakú bevágással, edényvállon egy nagyobb és egy kisebb mértékben „lejtő”, íves, vastag, sekély horony.
- d. *Égetés minősége:* jó (?). *Égetés fajtája:* vegyes. *Szín:* kívül világosszürke, vörösszürke, belül középszürke. *Törésmenet:* a külső oldalfal max. 1 mm mélységig vörösszürke. – *Egyéb:* kívül kissé kormos, belül kissé vízköves.
- e. M: 15,7 cm, Sz: 25 cm, OV: 1,2–3,1 cm, d (perem): 57 cm.
- Rajz:** 5. tábla, 2. kép.

20. 97.31.78.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1982. júl. 29. *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része, az újkori épülettől délre, vörösesbarna, pernyés réteg (M: -250–270 cm) – 304. zacskó
- b. *Típus:* fazék vagy tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia, kevés samottal, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, ferdén kihúzott, egyenesen (kissé ívesen) levágott perem. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül-belül eldolgozott.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* redukált. *Szín:* kívül középszürke, belül barnásszürke. *Törésfelület:* n. a. – *Egyéb:* kívül kormos, vízköves.
- e. M: 4,85 cm, Sz: 8,15 cm (húr), OV: 1,1 cm, d (perem): 33 cm.
- Rajz:** 6. tábla, 5. kép.

21. 97.66.1.1.

- a. *Előkerülés ideje:* 1984. júl. 17 (347.[?] zacskó), 1984. júl. 24 (346. zacskó), 1984. júl. 23 (352. zacskó). *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/2 és a 82/4 szelvény közötti tanúfal bontása (M: -176–240 cm) – 346., 347., 352. zacskó
- b. *Típus:* tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia, kavicszal, grafittal soványított.
- c. *Tárgy alakja:* nyúlánk. *Formálás:* lassúkorongolt, megvastagodó, ferdén kihúzott, ferdén levágott perem, rövid nyak, alig hasasodó oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott (sablonnal), belül egyenetlen, edénynyakon futó hornyon három beszúrás, edényvállon három hullámvonalköteg, edényhas alatt girlandszerű díszítés, az edényhason és a töredék alján finoman kiemelkedő, vastag sávok.
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* vegyes (?). *Szín:* kívül középszürke, belül vörösszürke. *Törésfelület:* a belső egy-két tizedmm vöröses, a többi rész világosszürke. – *Egyéb:* kívül a töredék alján a felület egy része lemaródott.
- e. M: 33,3 cm, Sz: 16,7 cm, OV: 0,85–2,4 cm, d (perem): n. a. – *Állaga:* 4 darabból összeragasztva, kiegészítve.
- Rajz:** 3. tábla, 2. kép.

22. n. a.

- a. *Előkerülés ideje:* 1982. szept. 29. *Lelőhely:* Lajos utca 165., a 82/2 szelvény déli része, a 8. és a 9. ház közötti köves felület bontása – 144. zacskó
- b. *Típus:* tárolóedény. *Anyag, előkészítés:* kerámia, homokkal, kavicsörleménynyel, kevés samottal, grafittal soványított.
- c. *Formálás:* lassúkorongolt, megvastagodó, síkozott perem, enyhén hasasodó oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés:* kívül eldolgozott, belül kissé egyenetlen (törésfelületen látszik, hogy belül megvastagítva, eredeti perem felálló, galélszerű).
- d. *Égetés minősége:* jó. *Égetés fajtája:* vegyes. *Szín:* kívül-belül vörösesbarna. *Törésfelület:* kívül-belül max. 1–2 tizedmm vastagon vörösesbarna, falmag középszürke. – *Egyéb:* perem belső részén koromcsík.

e. *M*: 7,9 cm, *Sz*: 8,1 cm, *OV*: 1,65–2,65 cm, *d* (*perem*): 35 cm.

Rajz: 4. tábla, 5. kép.

23. n. a.

a. *Előkerülés ideje*: 1982. szept. 29. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/2 szelvény déli része, a 8. és a 9. ház közötti köves felület bontása – 144. zacskó

b. *Típus*: tárolóedény. *Anyag, előkészítés*: kerámia, homokkal, kavicsórleménnyel, samottal, grafittal soványított.

c. *Formálás*: lassúkorongolt, megvastagodó, síkozott perem, enyhén hasasodó oldalfal. *Felületképzés, díszítés*: kívül-belül kissé egyenetlen (törésfelületen látszik, hogy felül megvastagítva?), edényvállon széles, sekély hullámvonal.

d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: vegyes. *Szín*: kívül világosbarna, edénynyakon világosszürke, belül vörösesbarna. *Törésfelület*: kívül-belül max. 1–2 tizedmm vastagon vörösesbarna, falmag középszürke. – *Egyéb*: perem belső részén koromcsík, belső oldalon koromfolt.

e. *M*: 8,4 cm, *Sz*: 9,75 cm, *OV*: 0,8–2,3 cm, *d* (*perem*): 45 cm – *Állaga*: 3 darabból összeragasztva.

Rajz: 4. tábla, 4. kép.

24. n. a.

a. *Előkerülés ideje*: 1982. szept. 15. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/2 szelvény déli része, középkori beásás [...] keleti oldalán, barna, törmelékes réteg a köves, sávozott, agyagos réteg felett [...] – 136. zacskó

b. *Típus*: tárolóedény. *Anyag, előkészítés*: kerámia, kavicsórleménnyel, grafittal soványított.

c. *Formálás*: lassúkorongolt, közepes mértékben hasasodó oldalfal, egyenetlen, enyhén hullámos fenék. *Felületképzés, díszítés*: kívül-belül kissé egyenetlen (kívül kissé hullámos).

d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: redukált. *Szín*: kívül vörösesbarna, világosbarna egy szürke folttal, belül világosszürke. *Törésfelület*: homogén: középszürke.

e. *M*: 6,25 cm, *Sz*: 16,5 cm, *OV*: 1,35–2,1 cm, *d* (*fenék*): 29 cm.

Rajz: 4. tábla, 3. kép.

25. n. a.

a. *Előkerülés ideje*: 1982. júl. 29. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része, szelvény északeleti betöltése, barnásvörös réteg (*M*: -250–270 cm) – 194. zacskó

b. *Típus*: tárolóedény. *Anyag, előkészítés*: kerámia, samottal, kavicsórleménnyel, grafittal soványított.

c. *Formálás*: lassúkorongolt, enyhén hasasodó oldalfal, enyhén hullámos (talpgyűrű) fenék. *Felületképzés, díszítés*: kívül kissé egyenetlen, alul és belül eldolgzott (törésfelületen látszik, hogy két részre válik a fenék és az oldalfal, talán belülről vastagítás).

- d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: redukált. *Szín*: kívül világosszürke barnás-szürke árnyalattal, alul és belül középszürke. *Törésfelület*: n. a.
 e. *M*: 3,55 cm, *Sz*: 7,4 cm, *OV*: 1,2–1,5 cm (oldalfal); 1,5–1,65 cm (fenék), *d* (fenék): 21,4 cm.

Rajz: 5. tábla, 3. kép.

26. n. a.

- a. *Előkerülés ideje*: 1982. júl. 29. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része, az újkori épülettől délre, vörösesbarna pernyés réteg (*M*: -250–270 cm) – 304. zacskó
 b. *Típus*: tárolóedény. *Anyag, előkészítés*: kerámia, samottal, kavicsórleménnyel, grafittal soványított.
 c. *Formálás*: lassúkorongolt, megvastagodó, síkozott perem, alig hasasodó oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgózott, belül (a perem alatt) kissé egyenetlen.
 d. *Égetés minősége*: átlagos. *Égetés fajtája*: vegyes. *Szín*: kívül vörösesbarna, belül középszürke. *Törésfelület*: kívül 1–2 tizedmm vastagon vörösesbarna, a többi középszürke. – *Egyéb*: kívül lecsurgás nyoma.
 e. *M*: 8,25 cm, *Sz*: 8,05 cm, *OV*: 1,3–3,05 cm, *d* (perem): 37 cm.

Rajz: 5. tábla, 4. kép.

27. n. a. (Lajos utca 165., tanulmányi anyag, 7. doboz)

- a. *Előkerülés ideje*: 1982. szept. 17. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/2 szelvény déli része („0–2 m”), a sárga agyagos réteg tetején barna, törmelékes, pernyés réteg (= 3. réteg) – 162. zacskó
 b. *Típus*: tárolóedény. *Anyag, előkészítés*: kerámia, homokkal, kevés samottal, grafittal soványított.
 c. *Formálás*: lassúkorongolt, íves oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgózott, belül kissé egyenetlen (hullámos felület, fésűszerű eszköznyomok), sekély, három széles horony, három kisebb, még sekélyebb horony.
 d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: vegyes. *Szín*: kívül-belül világos szürkésbarna, világosbarna. *Törésfelület*: kívül 1–2 tizedmm vastagon világosbarna, többi középszürke.
 e. *M*: 8,1 cm, *Sz*: 6,8 cm, *OV*: 0,65–0,95 cm.

Rajz: 4. tábla, 2. kép.

28. n. a. (Lajos utca 165., tanulmányi anyag, 7. doboz)

- a. *Előkerülés ideje*: 1982. okt. 15. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/2 szelvény déli része („K–NY: 16–19 m”), a római faltól keletre lévő betöltésből, tégladarabos, kavicsos, sötétszürke, agyagos réteg (*M*: -260–280 cm) – 174. zacskó
 b. *Típus*: fazék. *Anyag, előkészítés*: kerámia, homokkal, kavicsórleménnyel, samottal, grafittal soványított.
 c. *Formálás*: lassúkorongolt, ívesen kihúzott, egyenesen levágott perem, erősen hasasodó oldalfal. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül eldolgózott, belül kissé egyenetlen (a perem alatt), edányvállon hullámvonal.

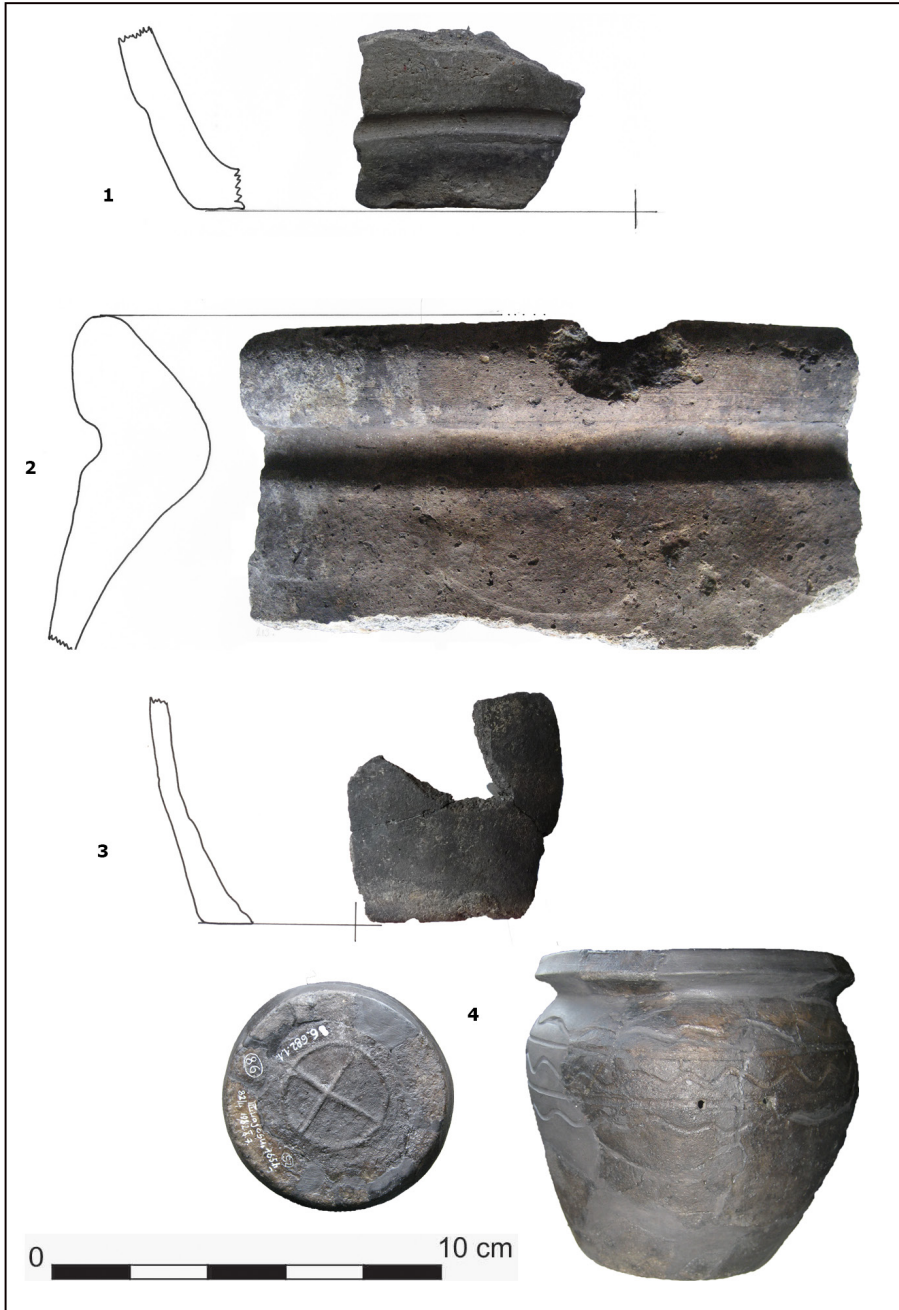
- d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: vegyes. *Szín*: kívül feketésbarna (a kormosság miatt, eredetileg barnásvörös lehetett), belül barnásvörös. *Törésfelület*: kívül-belül max. 1 mm vastagon barnásvörös, néhol erősen átégett (feketévé vált az oldalfal), falmag középszürke. – *Egyéb*: kívül és a perem belső oldalán kormos.
- e. *M*: 4,2 cm, *Sz*: 7,55 cm, *OV*: 0,7–0,95 cm, *d (perem)*: 12,2 cm.
- Rajz**: 6. tábla, 6. kép.

29. n. a. (Lajos utca 165., tanulmányi anyag, 7. doboz)

- a. *Előkerülés ideje*: 1982. júl. 28. *Lelőhely*: Lajos utca 165., a 82/3 szelvény déli része, 3. réteg (*M*: -250 cm) – 302. zacskó
- b. *Típus*: serpenyő. *Anyag, előkészítés*: kerámia, homokkal, kavicsórleménnyel, grafittal soványított.
- c. *Formálás*: lassúkorongolt, közepes mértékben hasasodó oldalfal, sík fenék. *Felületkiképzés, díszítés*: kívül-belül eldolgozott (fenék kissé egyenetlen).
- d. *Égetés minősége*: jó. *Égetés fajtája*: redukált. *Szín*: kívül világosszürke, középszürke, belül feketésszürke (kormos). *Törésfelület*: homogén: középszürke. – *Egyéb*: belül kormos (?).
- e. *M*: 2,7 cm, *Sz*: 6,05 cm, *OV*: 0,8–1,05 cm (fenék); 1,05–1,1 cm (oldalfal).
- Rajz**: 6. tábla, 4. kép.

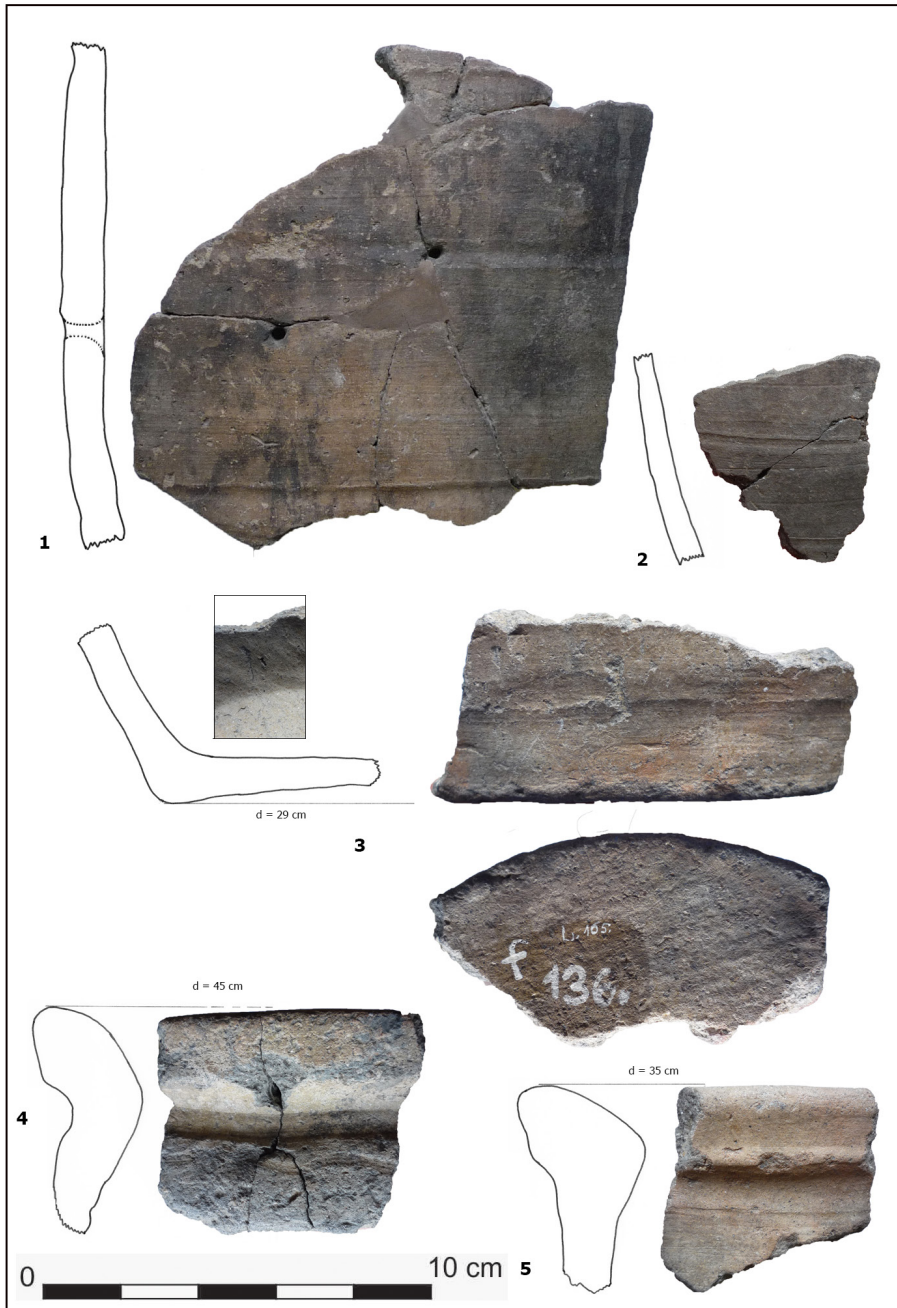
1. tábla: 1. 91.232.1.1. (2. sz.); 2. 91.232.3.1. (4. sz.); 3. 91.232.2.1. (3. sz.) – Uo., pincefenék (340 cm); 4. 91.231.1.1. (1. sz.); 5. 91.240.1.1. (5. sz.); 6. 91.240.2.1. (6. sz.).

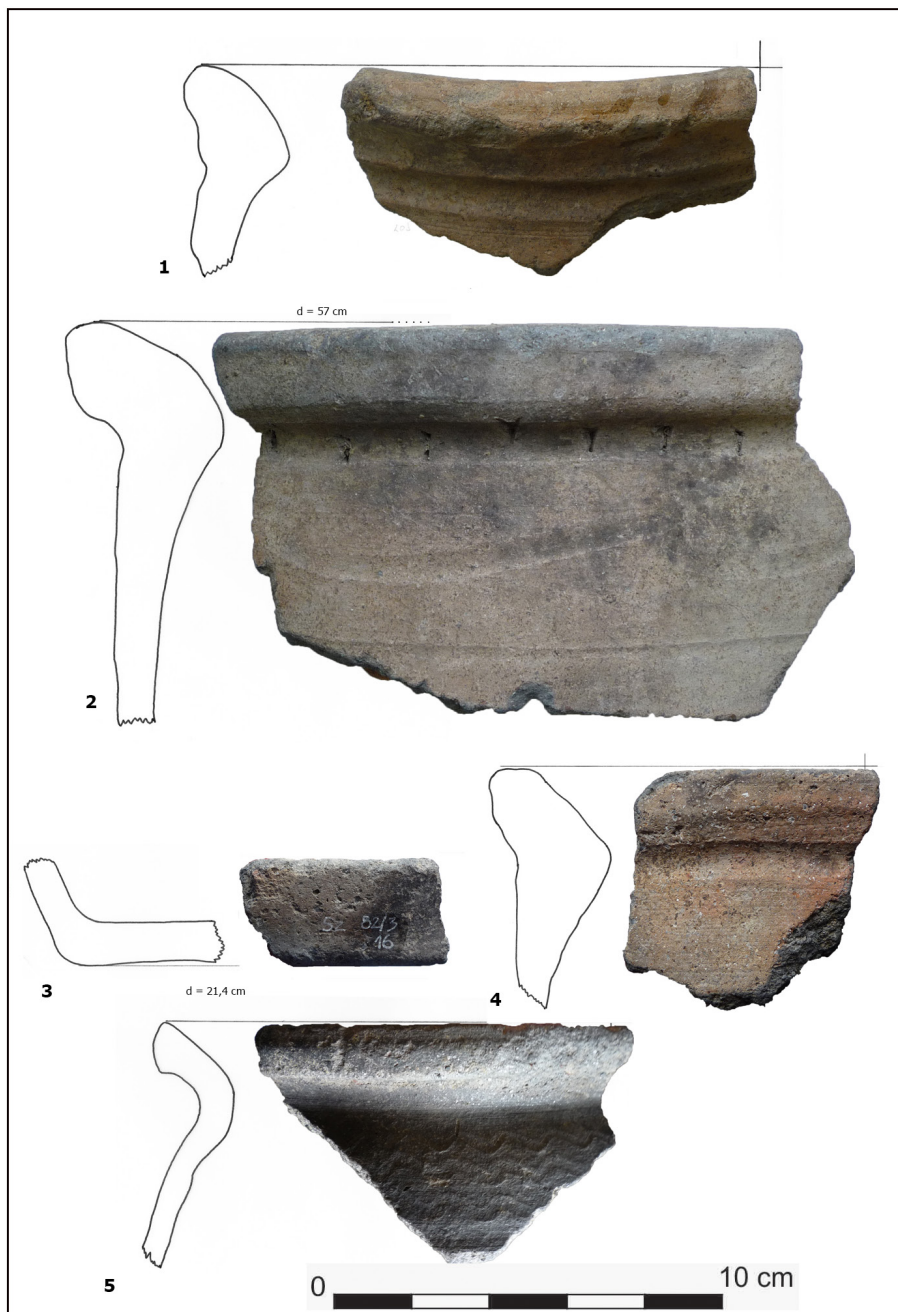
2. tábla: 1. 86.688.1.1. (12. sz.); 2. leltározatlan (11. sz.); 3. 91.397.1.1. (14. sz.) 4. 86.682.1.1. (9. sz.).

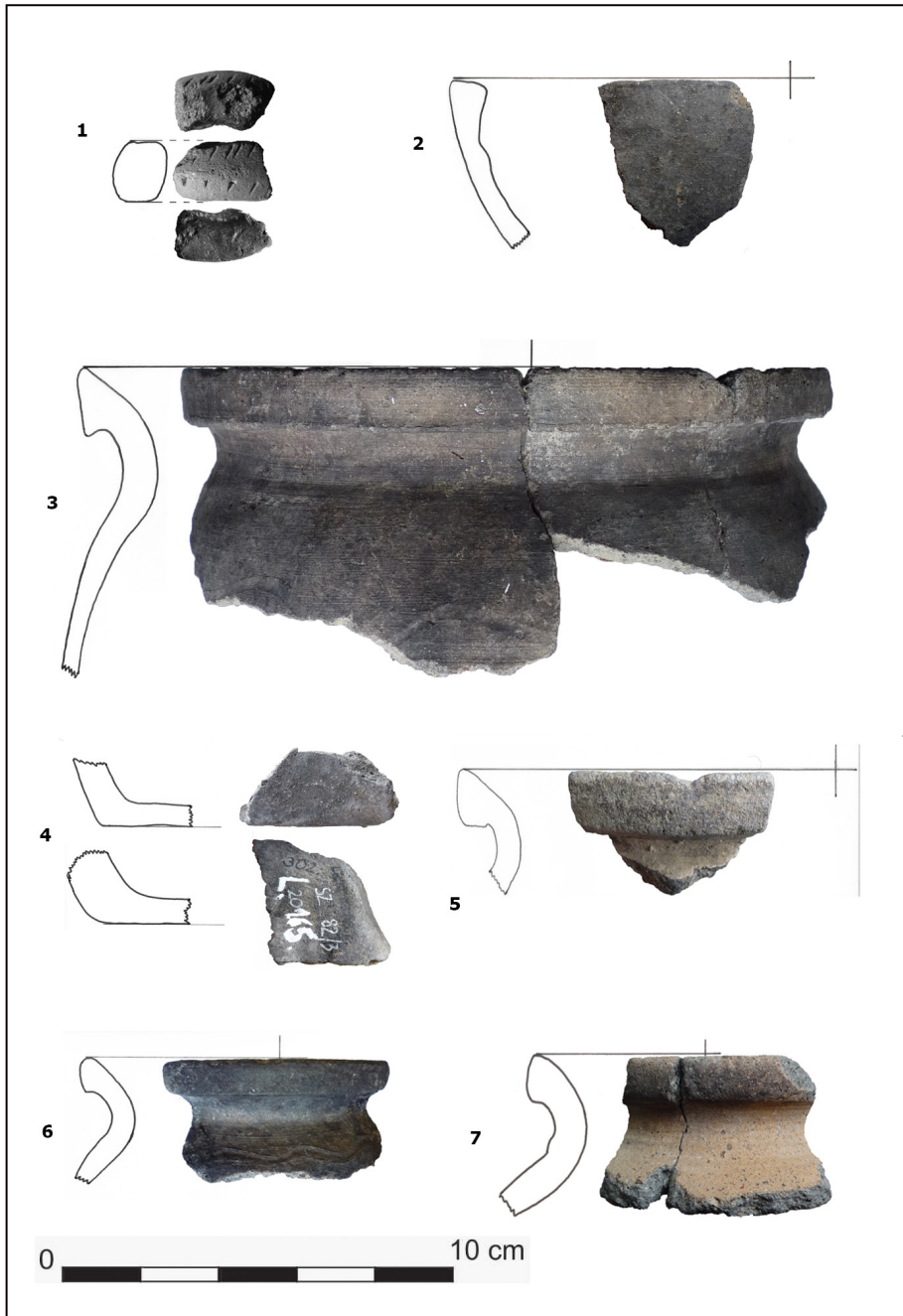
3. tábla: 1. 86.686.1. (10. sz.) – Uo., 3c réteg, (176–240 cm); 2. 97.66.1.1. (21. sz.).

4. tábla: 1. 94.4.1.1. (15. sz.); 2. leltározatlan (27. sz.); 3. leltározatlan (24. sz.); 4. leltározatlan (23. sz.); 5. leltározatlan (22. sz.).

5. tábla: 1. 97.31.76.1. (18. sz.); 2. 97.31.77.1. (19. sz.); 3. leltározatlan (25. sz.); 4. leltározatlan (26. sz.) 5. 91.229.1.1. (13. sz.)

6. tábla: 1. 91.249.6.1. (7. sz.); 2. 97.31.72.1. (17. sz.); 3. 86.669.8.1. (8. sz.); 4. leltározatlan (29. sz.); 5. 97.31.78.1. (20. sz.); 6. leltározatlan (28. sz.); 7. 06.45.26.1. (16. sz.)

